

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมวลมนุษย์ เพราะมนุษย์คือส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีการเชื่อมต่อกัน มีการพึ่งพิงและอาศัยทรัพยากรสิ่งแวดล้อม จากในอดีตที่ผ่านมาคนมนุษย์มีการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ กลายเป็นหนึ่งเดียวกันได้ แต่ปัจจุบันปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้น ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มของปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับของประเทศ ปัญหาที่เกิดขึ้นเห็นเด่นชัดคือการเสื่อมโทรมลงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถเห็นได้จากการให้ผลผลิตของทรัพยากรเหล่านั้นลดลงทุกขณะ เพราะความต้องการของมนุษย์ มีอย่างไม่จำกัดบวกกับภาวะการเพิ่มของประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรกลับลดลง ดังที่ Malthus (1798) ได้กล่าวถึงการเพิ่มอัตราการเจริญเติบโตของประชากร ที่มีการเพิ่มแบบเรขาคณิต แต่ปริมาณอาหารกลับเพิ่มแบบเลขคณิต เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นเกินกว่าปริมาณอาหารที่ผลิตได้ ทำให้มนุษย์ต้องแย่งชิงทรัพยากรจนเกิดเป็นความเสื่อมโทรมแก่สิ่งแวดล้อมเกินกว่าระบบนิเวศจะรับได้ นอกจากนี้ยังมีการนำเทคโนโลยีมาช่วยแปรรูปทรัพยากรเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านอุปโภคหรือบริโภค จนส่งผลให้เกิดมลพิษขึ้นมา แม้จะมีการร่วมมือในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อลดปริมาณมลพิษต่างๆ แต่หากมองไปในอนาคตกลับยิ่งส่งผลกระทบต่อในวงกว้างมากขึ้น จนยากที่จะแก้ไขจัดการได้ ปัญหาที่พบเห็นในปัจจุบัน เช่นปัญหามลพิษทางอากาศเกิดจากการใช้พลังงานในรูปแบบต่างๆ รวมถึงปัญหาไฟป่า ปัญหาน้ำเสีย ปัญหาการจัดการขยะมูลฝอยจากชุมชน ล้วนมีผลทำให้สิ่งแวดล้อมโทรมลง และมีการผลิตของเสียและมลพิษเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่สำคัญต่อการดำเนินการกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ทั้งโดยการใช้กลวิธีทางธรรมชาติและ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม ในการคุ้มครอง บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น ให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด และขณะเดียวกันจำเป็นต้องมีการควบคุมมิให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและสรรพสิ่งนานาชนิดล้วนมีความสำคัญต่อมนุษย์โดยมีอยู่สิ่งหนึ่งที่อยู่กับมนุษย์มาตั้งแต่อดีตกาล นั่นคือพื้นที่ชุ่มน้ำซึ่งเป็นหน่วยพื้นที่ทางกายภาพ และระบบ

นิเวศวิทยา ทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่มีความสำคัญ ในการจัดการลุ่มน้ำจึงมิใช่เป็นเพียงการจัดการพื้นที่ แต่เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสอดคล้องกับการดำรงอยู่ของคน โดยมีมิติการมองแบบองค์รวม มิใช่มองน้ำเป็นเป้าหมายหรือเป็นศูนย์กลางเพียงอย่างเดียว ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยหลายประการ เช่น ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับพื้นที่นั้นๆ รวมไปถึงผู้มีส่วน ได้ส่วนเสีย และหน่วยงานทั้งของรัฐ องค์กรเอกชน ที่เกี่ยวข้องต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ดังที่ สหัชยา วิเศษ (2547) กล่าวไว้ในเอกสารชุดเครื่องมือการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชนไว้ว่า ทุกวันนี้ทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำถูกทำลายไปมาก โดยมีสาเหตุหลักมาจากความต้องการที่เพิ่มขึ้นตามจำนวนประชากร การใช้เครื่องมือในการเก็บเกี่ยวประโยชน์จากธรรมชาติ ซึ่งมาจากโครงการพัฒนาต่างๆ ที่มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อความสมดุลต่อระบบนิเวศ และปฏิเสธไม่ได้เลยว่า การพัฒนาที่ผ่านมานั้นมีส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบนิเวศลุ่มน้ำได้รับผลกระทบจนเกิดความเสียหายอย่างในกรณีอีกหลายลุ่มน้ำ และเมื่อคำนึงถึงอนาคตของชุมชนท้องถิ่นที่ยังต้องพึ่งพาทรัพยากร ในลุ่มน้ำแล้ว ทำให้ต้องมีการทบทวนถึงความ เป็นไปได้ในการจัดการลุ่มน้ำ ที่เกิดประโยชน์ในทุกฝ่าย นอกจากนี้การพัฒนา จัดการที่ผ่านมามีส่วน ใหญ่ได้ส่งผลและปรากฏชัดเจนในพื้นที่ต่างๆแล้วดังเช่นกรณี โครงการพัฒนาของรัฐเข้ามาลง ในพื้นที่ โดยไม่มีการให้ประชาชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่มีส่วนร่วมด้วยนั้นดังกรณีตัวอย่าง ทางภาคใต้ คือ โครงการพัฒนาทะเลสาบสงขลา (แผนงานวิจัยและพัฒนานโยบายสาธารณะเพื่อ สุขภาพและระบบการประเมินผลกระทบทางสุขภาพ, 2544) ในตอนบนมีการสร้างประตูระบายน้ำ ระหว่างน้ำเค็มกับน้ำจืด ในบริเวณปากอ่าวระวะ ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด โดยมีการก่อสร้าง ปี 2492 และแล้วเสร็จในปี 2497 เมื่อมีการก่อสร้างประตูระบายน้ำ บริเวณปากระวะ มีการ เปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ ตามมาคือเกิดความเสื่อมถอยของทรัพยากรและระบบนิเวศที่คนในพื้นที่ เริ่มสังเกตเห็นเกิดขึ้นหลังจากปีพ.ศ. 2498 เมื่อกรมชลประทานแสวงหา “น้ำจืด” เพื่อการทำนาด้วย ระบบชลประทานบนคาบสมุทรสทิงพระ และนำมาสู่การสร้างประตูระบายน้ำปิดปากระวะ ที่มี คลองอยู่ 5 สาย การปิดปากระวะกลายเป็นประเด็นที่ชาวประมง และกลุ่มน้ำวิพากษ์วิจารณ์กันอย่าง กว้างขวางนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างชาวนาข้าวในอำเภอรโนด และในหนังสือเมื่อปลาจะกิน ดาว 6 (ชมรมนักข่าวสิ่งแวดล้อม, 2549) ในบทความบทสุดท้าย...ทะเลสาบสงขลา เขียนโดย แม้นวาด กุญชร ณ อยุธยา ได้กล่าวถึงบทสัมภาษณ์ของคนในพื้นที่และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ชาวประมง ชาวนา ชาวสวน ผู้ใหญ่บ้าน พระครูสุนทรกิจจานุ โยค และหน่วยงานของรัฐ เช่น กรมทรัพยากร ทางทะเลและชายฝั่ง กลุ่มวิจัยระบบและการจัดการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และนักวิชาการเช่น ผศ.ดร.ฉัตรไชย รัตนชัย พบว่าพื้นที่ดังกล่าวได้ประสบกับปัญหาอย่างรุนแรงจึงต้องมีแผนแม่บทฯ

เข้ามาช่วยฟื้นฟูลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา คือมีการเสนอให้มีการตั้งองค์กรหรือสถาบันที่มีกฎหมายรองรับขึ้นมา เพื่ออำนาจในการควบคุมให้การดำเนินการในด้านต่างๆ เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ตลอดจนให้ประชาชนในลุ่มน้ำผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคนเข้าร่วม ในการแก้ไขอย่างมั่นคง และมีความยาวต่อการฟื้นฟูลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เพราะจะไม่ขึ้นอยู่กับรัฐบาลฝ่ายเดียวหรือในด้านการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองแต่ชุมชนจะมีส่วนร่วมมากยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า จากสภาพของทะเลสาบสงขลา จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ในด้านประชาชนในพื้นที่ที่มีความเดือนร้อน เช่น จากเดิมสามารถปลูก พืชผักผลไม้ หาปลาได้ แต่เมื่อมีโครงการจากภาครัฐเข้าไปทำให้ชาวบ้านในพื้นที่นั้นต้องอพยพไปหางานทำในเมือง นอกจากจะส่งผลกระทบต่อชาวบ้านพื้นที่ในบริเวณดังกล่าวแล้วยังส่งผลกระทบต่อไหลเวียนของน้ำและการระบายน้ำในทะเลสาบทั้งสามตอน ซึ่งไหลเวียนต่างจากอดีตส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อยู่รอบๆ ทะเลสาบสงขลาไม่ว่าจะเป็นฝั่ง สงขลา พัทลุง นครศรีธรรมราช

จากปัญหาดังกล่าว วิธีการพัฒนานั้นเป็นแบบจากบนลงล่าง (Top Down Management) โดยที่ไม่มีการคำนึงถึงสภาพพื้นที่ และบริบทรอบๆ ซึ่งการพัฒนาที่ผ่านมาได้มีการครอบงำให้มีการพัฒนาในด้านแ่งบวกแต่ก็ยังไม่ถึงจุดสำคัญและไม่ตรงประเด็นกับสภาพพื้นที่ที่แท้จริง เพราะในแต่ละพื้นที่ก็ย่อมมีความแตกต่างกันออกไป มีเอกลักษณ์ประจำของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งปัญหาได้เกิดขึ้นมาตั้งแต่มีการประกาศเป็นพื้นที่เขตอนุรักษ์โดยที่ไม่ให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วม (Participation) ส่งผลทำให้เกิดปัญหาภายในพื้นที่ เช่นมีการรुक้าพื้นที่ การลักลอบตัดไม้ เป็นต้น การประสบกับปัญหาในพื้นที่ดังกล่าวเนื่องมาจากมีการใช้เส้นแบ่งเขตที่เด่นชัด ทำให้เกิดเป็นการพัฒนาที่ไม่เข้ากับชุมชนและสภาพพื้นที่ ดังในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ที่รัฐได้มีการจัดแบ่งพื้นที่ป่าของประเทศไทย (กรมป่าไม้, 2539) โดยกำหนดให้มีพื้นที่ป่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ แบ่งออกเป็นพื้นที่ป่าเศรษฐกิจร้อยละ 15 และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ร้อยละ 25 ทั้งที่พื้นที่ป่าของประเทศไทยเหลืออยู่เพียง 82.18 ล้านไร่ หรือร้อยละ 25.62 ของพื้นที่ประเทศในช่วงปีพ.ศ.2538 ทำให้รัฐบาล โดยกรมป่าไม้ ต้องเร่งขยายพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ตามนโยบายที่วางไว้ จึงทำให้เกิดเป็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชนที่ต้องการใช้ทรัพยากรและรัฐที่ต้องการอนุรักษ์พื้นที่ที่มีทั้งชุมชนดั้งเดิมที่อยู่มาก่อนและชุมชนที่มีการบุกรุกเข้าไปอยู่ใหม่ เมื่อมีการประกาศมาตรการ โดยกำหนดพื้นที่ จิตเส้นแบ่งโดยชัดเจนทำให้คนกับป่า และทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกแบ่งแยกออกจากกัน ซึ่งเป็นการบริหารจัดการที่อิสระต่อกัน โดยมีหัวหน้าพื้นที่อนุรักษ์นั้นๆ เป็นผู้รับผิดชอบเพียงฝ่ายเดียว ส่งผลให้เกิดปัญหาในเรื่องการจัดการทรัพยากร นับได้ว่าเป็นปัญหาที่ท้าทาย ที่ทุกรัฐบาลยังไม่สามารถหามาตรการใดๆ มาแก้ไขได้

จากผลการพัฒนาของรัฐแบบแยกส่วน ได้ทำให้เกิดปัญหาต่อพื้นที่อีกหลายๆ แห่ง และหนึ่งในพื้นที่ที่เกิดปัญหาคือเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ที่ได้ถูกประกาศจัดตั้งเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2518 นับเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าแห่งแรกของประเทศไทยที่มีอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ บางส่วนของตำบลพนางตุง และตำบลทะเลน้อย อำเภอกวนขนุน จังหวัดพัทลุง ตำบลบ้านขาวและ ตำบลเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ตำบลขอนหาด ตำบลนางหลง ตำบลเสม็ดและตำบลชะอวด อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช มีเนื้อที่ประมาณ 457 ตารางกิโลเมตร หรือ 285,625 ไร่ ซึ่งชาวบ้านจะเรียกสั้นๆว่า “ เลน้อย หรือ ทะเลน้อย ” เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย (เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย, 2550) ลักษณะของพื้นที่มีรูปร่างกลม เชื่อมต่อกับทะเลหลวงด้วยลำคลอง 3 สาย คือคลองนางเรียม คลองบ้านกลาง คลองยวน ซึ่งคลองเหล่านี้ชาวบ้านได้ใช้เป็นเส้นทางในการออกไปจับปลาบริเวณทะเลหลวง โดยมีชุมชนอยู่อาศัยกระจัดกระจายโดยรอบพื้นที่ หากมองลึกลงไปถึงชุมชนในท้องถิ่นจะพบว่าชุมชนเหล่านี้มีความสัมพันธ์และผูกพันกับแม่น้ำสายเล็กๆ ไม่ว่าจะเป็นการใช้แม่น้ำเป็นเส้นทางสัญจรและเป็นแหล่งเลี้ยงชีพ แม่น้ำทั้งสามสายนี้ มีการไหลไปรวมตัวกันเป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่จะมีลักษณะพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) เป็นพื้นที่ที่มีน้ำขังอยู่ตลอดเวลาและแหล่งน้ำนี้ก็มีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่น พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นแหล่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการยังชีพของชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นพื้นที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำนานาชนิดและพืชน้ำของท้องถิ่น ที่ทำหน้าที่เลี้ยงดูทุกชีวิตของผู้คนในชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและพื้นที่นี้ยังมีความสำคัญในระดับประเทศ คือ RAMSAR เป็นอนุสัญญาแรมซาร์ถือกำเนิดในอิหร่าน เมื่อพ.ศ. 2515 เป็นอนุสัญญาเกี่ยวกับที่ชุ่มน้ำ มีความสำคัญระดับนานาชาติ โดยเฉพาะเป็นแหล่งอาศัยของนกเป็ดน้ำ ตามอนุสัญญานี้เป็นที่ตกลงกันหลายประเทศ และทะเลน้อยของไทยก็เป็นแหล่งหนึ่งซึ่งได้ถูกบรรจุไว้ในอนุสัญญาเมื่อวันที่ 13 กันยายน 2541 เป็นอนุสัญญาที่มีข้อตกลงร่วมกันของนานาประเทศที่อนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำของตนตามคำจำกัดความของ (อนุสัญญาแรมซาร์, 2002) พื้นที่ชุ่มน้ำ หมายถึง พื้นที่ลุ่ม พื้นที่ราบลุ่ม พื้นที่ชื้นแฉะ พื้นที่ลุ่มน้ำมีน้ำท่วมขัง มีน้ำขัง พื้นที่พรุ พื้นที่แหล่งน้ำทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้นทั้งที่มีน้ำขังหรือท่วมอยู่ถาวรและชั่วคราว ทั้งที่เป็นพื้นที่น้ำนิ่ง และแหล่งน้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็มรวม ไปถึงพื้นที่ชายฝั่งทะเลและพื้นที่ของทะเลในบริเวณซึ่งน้ำลดลงถึงที่สุดมีความลึกของระดับน้ำไม่เกิน 6 เมตร พื้นที่ชุ่มน้ำอาจรวมถึงพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำและบนชายฝั่งทะเลที่อยู่ติดกับพื้นที่ชุ่มน้ำ และเกาะหรือทะเลบริเวณที่มีความลึกเกิน 6 เมตร ซึ่งอยู่ภายในพื้นที่ชุ่มน้ำด้วย (Scott, 1989) พื้นที่ชุ่มน้ำสำคัญส่วนใหญ่ในแผ่นดินของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งอยู่บริเวณตอนล่างของกลุ่มน้ำและสามเหลี่ยมปากแม่น้ำขนาดใหญ่ แต่พื้นที่ชุ่มน้ำเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นนาข้าว ปัจจุบันเหลือพื้นที่ชุ่มน้ำธรรมชาติน้อยมาก พื้นที่

ชุ่มน้ำขนาดใหญ่ของมาเลเซีย อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ส่วนใหญ่เป็นป่าชายเลนและหาดเลน บริเวณชายฝั่งทะเล และป่าบึงน้ำจืดและป่าพรุภายในแผ่นดิน (เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย, 2550) พื้นที่ชุ่มน้ำที่ได้รับขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ (RAMSAR) มีทั้งหมด 1,414 แห่ง ทั่วโลก และหนึ่งในนี้ได้ถูกประกาศเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งแรกของประเทศไทย คือ พื้นที่บางส่วนของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติของอนุสัญญาแรมซาร์ (The Ramsar Convention) ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญานี้เป็นลำดับ 110 โดยมีการเสนอพื้นที่พรุควนจี่เสียน ในเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญระหว่างประเทศ ที่เรียกว่า พื้นที่ชุ่มน้ำโลก โดยมีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติภายใต้เงื่อนไขการจัดการในแต่ละประเทศนั้นๆ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ระบบนิเวศที่มีความสำคัญ (สุดสาคร พุกงาม, 2541) พื้นที่ส่วนใหญ่ของทะเลน้อยเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งด้านสัตว์ป่า และพันธุ์พืชนานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งทำรังวางไข่ แหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของ สัตว์ป่าจำพวกนกน้ำ ทั้งนกประจำถิ่นและนกอพยพ ในช่วงเดือนมกราคม – เมษายน ซึ่งเป็นช่วงที่มี นกน้ำอพยพมาอาศัยอยู่มากที่สุด เนื่องจากระยะนี้มีสัตว์น้ำและพืชน้ำ ซึ่งเป็นอาหารและแหล่งอาศัย ของนกสมบูรณ่มากในทะเลน้อย และยังมีสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกและสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมนานาชนิด

ทะเลน้อย แม้เป็นทะเลที่มีขนาดเล็ก แต่กลับมีบทบาทและความสำคัญ ในเชิงระบบ นิเวศ โดยเปรียบเสมือนบ้านของสรรพสิ่งต่างๆ ซึ่งมีความเกี่ยวพันกันระหว่างท้องน้ำ พืชพรรณ สัตว์บก สัตว์น้ำ นกน้ำ และผู้คนในพื้นที่บริเวณนั้นซึ่งไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ยากเพราะ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันพื้นที่ทะเลน้อยเป็นแหล่งหาปลาที่สำคัญของชาวบ้านชาวประมงที่อาศัย อยู่โดยรอบ และมีการเพาะปลูกข้าว แต่เนื่องด้วยมีการขยายตัวด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ทำให้ผู้คนจำเป็นต้องมีการพึ่งพาอาศัยและใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่เคยมีอยู่อย่างสมบูรณใน ลุ่มน้ำเพื่อใช้เป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ส่งผลให้ทรัพยากรในพื้นที่ดังกล่าวลดน้อยลงทุกขณะ และสภาพเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดเป็นปัญหาขึ้นมาในปัจจุบันของพื้นที่ทะเลน้อย ได้แก่ การลดลงของป่าพรุ พันธุ์ปลาที่ลดน้อยสูญพันธุ์ไปจากทะเลน้อย การลักลอบตัดไม้และล่า สัตว์ป่า กฎหมายช้อนทับ การตื้นเขินของทะเลน้อย ไฟไหม้ป่า การบุกรุกยึดถือครอบครองพื้นที่ มลพิษจากขยะและน้ำเสียจากชุมชน ตลอดจนการลดลงของจำนวนชนิดนก จากสถานการณ์ ดังกล่าวได้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างหนัก ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศแก่ พื้นที่ จึงส่งผลกระทบต่อพื้นที่ชุ่มน้ำทั้งในเชิงปริมาณและในเชิงคุณภาพ การสูญเสียพื้นที่ชุ่มน้ำใน เชิงปริมาณนั้น เป็นการสูญเสียเนื้อที่และปริมาณของพื้นที่ชุ่มน้ำอย่างถาวร เป็นการเปลี่ยนแปลง โดยสิ้นเชิง โดยไม่เหลือแม้แต่สภาพพื้นที่ชุ่มน้ำหรือเปลี่ยนจากพื้นที่ชุ่มน้ำธรรมชาติ ไปเป็น

ธรรมชาติและไม่เป็นธรรมชาติ ได้แก่การตื่นเงินหรือการขาดน้ำในฤดูแล้ง ส่วนในทางการสูญเสียพื้นที่ชุ่มน้ำในเชิงคุณภาพ เป็นผลให้พื้นที่ชุ่มน้ำสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ สูญเสียบทบาทหน้าที่ทางอุทกวิทยา ซึ่งความเสื่อมโทรมเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากธรรมชาติ หรือเป็นการกระทำมาจากมนุษย์ เช่นเดียวกับพื้นที่ชุ่มน้ำในเขตทะเลน้อย ที่ได้มีมลพิษจากสิ่งของและน้ำเสียจากชุมชน และสาเหตุของปัญหาส่วนหนึ่งก็มาจากการพัฒนาประเทศที่ส่งเสริมความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ขาดความเข้าใจและความตระหนักถึงคุณค่าของพื้นที่ชุ่มน้ำรวมถึงบทบาทหน้าที่ในการจัดการดูแลรักษาจากรัฐเพียงแต่ฝ่ายเดียว

จากปัญหาดังกล่าวนำไปสู่แนวทางในการจัดการแก้ไข ที่มีทั้งหน่วยงานจากภาครัฐและภาคเอกชนได้ให้ความสำคัญต่อทะเลน้อย โดยต่างฝ่ายต้องการจัดการในพื้นที่เดียวกันจนบางครั้งนำไปสู่ความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร จากปัญหาที่กล่าวมานี้ จึงนำไปสู่ประเด็นในการศึกษาในครั้งนี้ ได้มีวัตถุประสงค์ศึกษาบริบทการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ก่อนที่รัฐประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยจนถึงปัจจุบันเพื่อศึกษาและสร้างรูปแบบการบริหารจัดการเขตพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่แท้จริง อันนำไปสู่ข้อเสนอแนะและแนวทางในการวางแผนการจัดการในเขตพื้นที่ เพื่อสามารถแก้ไขปรับปรุงได้ และฟื้นฟูสภาพของระบบนิเวศพื้นที่ชุ่มน้ำกลับคืนสู่สภาพที่สมดุล ทำให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อประชาชนชาวบ้านที่อยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่นั้นและพื้นที่ใกล้เคียง ได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่เพื่อส่งผลให้สถานการณ์ด้านเศรษฐกิจ และสังคมของชาวบ้านในเขตพื้นที่ทะเลน้อย ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นและยั่งยืนต่อไป

1.2 คำถามการวิจัย

1.2.1 การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยในอดีตจนถึงปัจจุบันมีความสำเร็จและ/หรือปัญหาอุปสรรคอะไรบ้าง มีหน่วยงานใดเป็นผู้รับผิดชอบ

1.2.2 รูปแบบที่เหมาะสมแก่การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ควรเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การศึกษา

1.3.1 เพื่อศึกษาบริบทการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยก่อนปีพ.ศ.2518 – พ.ศ. 2553

1.3.2 เพื่อวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารการจัดการเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่า ทะเลน้อยแบบพหุภาคี

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้แบ่งขอบเขตการศึกษาออกเป็น ขอบเขตด้านพื้นที่ ขอบเขตด้านเนื้อหา ด้านเวลา และด้านประชากร ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษา ได้แก่ตำบลทะเลน้อย และตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ซึ่งสองตำบลนี้มีพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ซึ่งตำบลทะเลน้อยมีเนื้อที่ 119,177 ไร่ มีจำนวนหมู่บ้าน 10 หมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านที่ศึกษามีหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 โดยตำบลทะเลน้อยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลเคื่อง อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลบ้านขาว อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา ตำบลควนชะลิก อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลพนางตุง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

ตำบลพนางตุงมีเนื้อที่ 40,623 ไร่มีหมู่บ้านจำนวน 13 หมู่บ้าน ซึ่งหมู่บ้านที่ศึกษาหมู่ที่ 1, 2 และ 13 โดยตำบลพนางตุงมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลบ้านขาว อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลมะกอกเหนือ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลลำปำ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

โดยกลุ่มประชากรที่ศึกษาอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านทะเลน้อย ซึ่งประกอบไปด้วยตำบลทะเลน้อยมีหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 ในส่วนตำบลพนางตุง มีหมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 13 ซึ่งประชากรทั้งสองตำบลบางส่วนมีการตั้งถิ่นฐานและทำมาหากินใช้สอยในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย พื้นที่ศึกษาบางส่วนคาบเกี่ยวกับพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ประกอบตามวัตถุประสงค์การศึกษาได้แก่ ศึกษาด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ตั้งแต่ 3 ช่วงเวลา ได้แก่ช่วงเวลา

ก่อนพ.ศ.2518 ช่วงเวลาพ.ศ.2519 – 2536 และช่วงเวลาที่สามพ.ศ.2537- 2552 ตลอดไปจนถึงรูปแบบในการจัดการทรัพยากรแบบพหุภาคีเพื่อนำไปประยุกต์ใช้และการแก้ปัญหาในพื้นที่ และเสนอแนะแนวทางในพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย

การศึกษานี้ ศึกษาย้อนอดีตประวัติความเป็นมาก่อนที่มีการประกาศเป็นพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จนถึงปัจจุบัน ในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำของชุมชนในพื้นที่บ้านทะเลน้อย ศึกษาถึง

- 1) การใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่ทะเลน้อย
- 2) รูปแบบและกระบวนการในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ทะเลน้อย
- 3) รูปแบบที่ใช้และการวางแผนในการแก้ปัญหาและพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ในพื้นที่ทะเลน้อย

การศึกษานี้ ศึกษาถึงรูปแบบจัดการทรัพยากรที่เหมาะสมกับพื้นที่และสถานการณ์ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อพัฒนาและการบริหารการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม โดยที่ใช้รูปแบบในการจัดการทรัพยากรแบบพหุภาคีซึ่ง เป็นรูปแบบที่หน่วยงานทั้งภาครัฐ เอกชนและภาคประชาชน ในการศึกษานี้มี

1) ภาครัฐ ได้แก่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าทะเลน้อย สถาบันการศึกษาในเขตพื้นที่ รวมไปถึงวัด ที่อยู่บริเวณเขตพื้นที่ศึกษาและหน่วยงานขององค์การบริหารส่วนตำบลพนางตุง และหน่วยงานขององค์การบริหารส่วนตำบลทะเลน้อย (ปี พ.ศ.2553 ยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลพนางตุง และเทศบาลตำบลทะเลน้อย)

2) ภาคองค์กรเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบการเจ้าของธุรกิจ

3) ภาคประชาชน ได้แก่ ประชาชนชุมชนทะเลน้อย กลุ่มองค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มเดินเรือ กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มหาสัตว์น้ำ กลุ่มทำนา กลุ่มทำสวน กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกระชูด บุคคลสำคัญในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อาวุโส และกลุ่มรักษ์ทะเลน้อย

ในการเสนอแนะแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้น เพื่อให้เหมาะสมกับเขตพื้นที่ โดยที่ทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยการกำหนดกฎเกณฑ์ร่วมกัน เกี่ยวกับบทบาทของแต่ละภาคส่วน โดยมี บทบาทขององค์กรเอกชน บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาชน เพื่อช่วยในการดูแลและจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาการจัดการทรัพยากรในพื้นที่

3) ขอบเขตด้านเวลา

ในการศึกษาครั้งนี้ ศึกษาในช่วงก่อนปีพ.ศ. 2518-2553 แบ่งออกเป็น 3 ช่วงเวลา เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวนั้นพื้นที่ศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องรูปแบบการจัดการทรัพยากร ซึ่งจากอดีต ก่อนที่มีการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ชาวบ้านสามารถอาศัยอยู่ และใช้ทรัพยากรในพื้นที่ทะเลน้อย แต่ต่อมาเมื่อรัฐได้มีนโยบายประกาศให้เป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จึงส่งผลให้ชาวบ้านต้องมีการออกจากพื้นที่ทำให้เริ่มเกิดปัญหาในเรื่องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ได้แก่เรื่องการรुकล้ำเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ปัญหาด้านการจัดการพื้นที่ ที่ทางรัฐได้ประกาศพื้นที่ ที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่กลายเป็นพื้นที่ของห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จึงมีเขตพื้นที่ซ้อนทับ และในเรื่องของการจัดการทรัพยากรบริเวณทะเลน้อย ซึ่งเป็นปัญหาอยู่ในปัจจุบัน มีการซ้อนทับเขตการจัดการพื้นที่ ระหว่างหน่วยงานของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย กับองค์การบริหารส่วนตำบลท้องถิ่นพนาตุง

ช่วงที่ 1 ก่อนปีพ.ศ.2518 เป็นช่วงที่ชาวบ้านได้อาศัยในพื้นที่ของทะเลน้อย โดยมีการใช้ทรัพยากรและเป็นแหล่งปัจจัยชีจากทะเลน้อยในการดำรงชีพ ของชาวบ้าน ที่ได้มีการดูแล และจัดการทรัพยากรได้ด้วยตนเอง

ช่วงที่ 2 พ.ศ.2519 -2536 หลังจากทางรัฐได้มีการประกาศพื้นที่ทะเลน้อยกลายเป็นพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จึงได้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่และบริเวณโดยรอบ ที่มีการพึ่งพาอาศัยกับทรัพยากรภายในเขตพื้นที่ ที่ได้ถูกประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จึงได้ส่งผลให้วิถีชีวิตและรูปแบบการดำรงชีพมีการเปลี่ยนแปลงจึงเกิดปัญหาตามมานั้น คือ ปัญหาระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ในเรื่องการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ จึงได้มีรูปแบบการจัดการที่ถูกเปลี่ยนแปลงไป โดยที่จากเดิมชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่ได้ แต่ต่อมาเมื่อพื้นที่ได้ถูกประกาศ ชาวบ้านที่ได้ตั้งถิ่นฐานเข้ามาอยู่ก่อน ก็สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ห้ามมีการตัดแปลง และซื้อขายในพื้นที่ ที่ได้ถูกประกาศ นอกจากในตัวของพื้นที่แล้วที่ได้ถูกจำกัดด้วยตัวกฎหมาย ยังมีเรื่องของทรัพยากรภายในทะเลน้อย ซึ่งก่อนที่การประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยชาวบ้านที่อาศัยอยู่กับแหล่งน้ำ และบริเวณโดยรอบๆ โดยจากเดิม สามารถเข้าไปจับสัตว์น้ำ และสัตว์ป่านานาชนิดได้ แต่เมื่อได้มีการประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย แหล่งทำกินของชาวบ้านต้องหาแหล่งใหม่ บ้างก็อยู่ต่อไปแต่ก็มีการลักลอบนำทรัพยากรในพื้นที่มาดำรงชีพ

ดังนั้นจากการดำรงชีพในยุคนี้ คือหลังช่วงปีพ.ศ.2519 ทำให้ชาวบ้านต้องถูกจำกัดพื้นที่สำหรับการทำมาหากิน และรูปแบบของการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านที่เปลี่ยนไป โดยที่รัฐเข้ามาเป็นผู้ดูแลทรัพยากรในท้องถิ่นและเอาตัวบทกฎหมายเข้ามาจัดแบ่งพื้นที่ในการจัดการ

ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2537- 2553 ในปี 2537 ได้มีการเริ่มใช้รูปแบบการปกครองในรูปองค์การบริหารส่วนตำบล เกิดขึ้นในประเทศไทย องค์การบริหารส่วนตำบลพนาสูง เป็นองค์กรหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารการจัดการในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จึงทำให้เกิดปัญหาของการจัดการในด้านพื้นที่ในส่วนของฝ่ายส่งเสริมการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนตำบลทะเลน้อย (ปัจจุบันได้ยกฐานะเป็นเทศบาลตำบล) ได้มีการจัดการไปซ้อนทับ กับเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีปัญหาไปคาบเกี่ยวบริเวณส่วนการจัดการพื้นที่ซึ่งเป็นประเด็นที่เกิดกลายเป็นปัญหาจนมาถึงปัจจุบันนี้ และขณะเดียวกันเมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวได้มีหน่วยงานเอกชนที่เข้ามาทำธุรกิจส่วนตัว ในเรื่องของที่พัก แก่ นักท่องเที่ยวในบริเวณริมฝั่งตะวันตกของทะเลน้อย

4) ขอบเขตด้านประชากร

ขอบเขตด้านประชากรคือ กลุ่มประชากรในตำบลทะเลน้อยและตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ที่ตั้งถิ่นฐานบริเวณเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย บ้านทะเลน้อยของตำบลทะเลน้อยศึกษาหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 2 เป็นจำนวน 310 ครัวเรือน และบ้านทะเลน้อยของตำบลพนาสูง ศึกษาหมู่ที่1 หมู่ที่2 และหมู่ที่13 เป็นจำนวน 574 ครัวเรือน

1.5 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

พื้นที่ชุ่มน้ำ หมายถึง พื้นที่ลุ่ม พื้นที่ราบลุ่ม มีน้ำท่วม มีน้ำขัง พื้นที่แหล่งน้ำที่รวมความหลากหลายทางชีวภาพทั้งของพืชและสัตว์ คือพื้นที่ขนาดหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากร ในที่นี้หมายถึง ทะเลน้อย

การใช้ประโยชน์ทรัพยากรบริเวณทะเลน้อย หมายถึง การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่าในพื้นที่ทะเลน้อยทั้งทางตรง และทางอ้อม

รูปแบบในการจัดการทรัพยากร หมายถึง วิธีการที่ชุมชน หน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน นำมาใช้ ในการจัดการ ดูแล อนุรักษ์ พื้นฟู และป้องกันทรัพยากรบริเวณทะเลน้อย

กระบวนการจัดการทรัพยากร หมายถึง การดำเนินการและขั้นตอนที่ชุมชนในท้องถิ่น รวมทั้งขั้นตอนการดำเนินงานทั้งของภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เห็นศักยภาพของหน่วยงาน ชุมชน ในการจัดการทรัพยากร บริเวณทะเลน้อย

ชุมชน หมายถึง ชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่ในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยและบริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ทะเลน้อย ในการศึกษาคั้งนี้หมายถึง ชุมชนบ้านทะเลน้อยได้แก่หมู่ที่ 1, 2 ของตำบลทะเลน้อย และหมู่ที่ 1,2,13 ของตำบลพนาสูงทั้งสองตำบลอยู่ในเขตอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

พหุภาคี หมายถึง กลุ่มผู้มีส่วนร่วม และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ในการจัดการทรัพยากรใน เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยทุกภาคส่วน คือภาครัฐ ได้แก่ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย สถานีพัฒนาและส่งเสริมอนุรักษ์สัตว์ป่าทะเลน้อย สถาบันการศึกษาในเขตพื้นที่ รวมไปถึงวัดที่อยู่ บริเวณเขตพื้นที่ และองค์การบริหารส่วนตำบลพนาสูงและทะเลน้อย(พ.ศ.2553 ยกฐานะเป็น เทศบาลตำบล ทะเลน้อยและพนาสูง) ภาคองค์กรเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบการเจ้าของธุรกิจ ภาคประชาชน ได้แก่ ประชาชนชุมชนบ้านทะเลน้อย กลุ่มองค์กรชุมชน ได้แก่ กลุ่มเดินเรือ กลุ่ม เลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มหาสัตว์น้ำ กลุ่มทำนา กลุ่มทำสวน กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกระจูด บุคคลสำคัญ ในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อาวุโส ของชุมชนทะเลน้อย และกลุ่มประมงรักษ์น้อย

เขตห้ามล่าสัตว์ป่า หมายถึง บริเวณสถานที่ ที่ใช้ในราชการ หรือใช้เพื่อสาธารณะ ประโยชน์ร่วมกัน และห้ามมิให้ล่าสัตว์ป่าตามบัญชีรายชื่อสัตว์ป่าชนิด หรือประเภทห้ามล่า เก็บ หรือทำอันตรายแก่รังของสัตว์ป่า ซึ่งห้ามมิให้ล่านั้น และยังห้ามมิให้ยึดถือครอบครองที่ดิน หรือตัด โคน แผ้วถาง เผา ทำลายต้นไม้อื่น หรือพฤษชาติอื่น หรือขุดหาแร่ ดิน หิน หรือสัตว์เลื้อย หรือ เปลี่ยนแปลงทางน้ำ หรือทำให้น้ำในลำน้ำ ลำห้วย หนอง บึง ท่วมทัน เหือดแห้ง เป็นพิษ หรือเป็น อันตรายต่อสัตว์ป่า ในที่นี้หมายถึง เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย

1.6 ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษา

1.6.1 ทำให้ทราบถึงพัฒนาการของชุมชน และบริบทของทะเลน้อย ก่อนที่มีการ ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย และหลังการประกาศเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จนถึง ปัจจุบัน

1.6.2 ได้นำปัญหาที่เกิดขึ้นจริงกับสภาพพื้นที่ของทะเลน้อย ในด้านการจัดการ ทรัพยากร โดยหาวิธี และรูปแบบ ข้อเสนอแนะและพัฒนาการบริหารการจัดการพื้นที่ทะเลน้อย

1.6.3 ผลที่ได้จากการศึกษาอาจจะเป็นประโยชน์ที่จะใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน ภายในพื้นที่ทะเลน้อย สามารถนำไปพัฒนาและประยุกต์ใช้กับพื้นที่อื่นๆ ได้

1.7 แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

แนวความคิดที่นำมาใช้ในการประกอบการศึกษาในครั้งนี้ ประกอบด้วย 4 แนวคิด ที่มีความสอดคล้องกับประเด็นการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้ คือ

1.7.1 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากปัญหาสภาพสิ่งแวดล้อม ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมามุ่งเน้นเพียงแต่ด้านการ พัฒนาเพื่อความมั่นคงและความมั่นคงของประชาชาติจนละเลยต่อปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและ

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ จนทำให้นานาชาติได้เริ่มหันมาให้ความสนใจและมีกระแสเรียกร้องให้มีการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) จากกระแสดังกล่าวจึงเกิดการตื่นตัว ซึ่งจากเอกสารที่มีการนำเสนอแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ รายงานการศึกษาโดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของโลกในเรื่อง Our Common Future ของ World Commission on the Environment and Development (1987) ซึ่งได้ให้คำนิยามของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่า “การพัฒนาที่สามารถตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ในยุคปัจจุบันโดยไม่ทำลายหรือขัดขวางความสามารถและสิทธิ์ในการได้รับสิ่งที่ตอบสนอง ต่อความจำเป็นของมนุษย์ในรุ่นต่อไป”

จากรายงานดังกล่าว จึงได้เป็นกระแงที่สะท้อนให้สังคมโลกของเราได้ตระหนักถึงประเด็นปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นท่ามกลางการพัฒนาแบบไม่มีขีดจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การเพิ่มขึ้นของประชากรและความเจริญทางเทคโนโลยี ปัญหาการผลิตและการใช้พลังงาน การพัฒนาที่ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างชาวเมืองและชนบท ความเสื่อมโทรมทางสิ่งแวดล้อม และความหายนะทางนิเวศวิทยาอันเกิดมาจากการพัฒนาที่ผ่านมา

Michell (1997) ได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะต่อมาได้กลายมาเป็นสิ่งที่ท้าทายและกลายเป็นประเด็นสาระสำคัญในการประชุมสหประชาชาติ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่มีเป้าประสงค์มุ่งหมายเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นด้านหลัก แต่กระบวนการพัฒนาและผลลัพธ์ที่เกิดจากการพัฒนากลับทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมสภาพลง และไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนที่คุกคามประเทศที่กำลังพัฒนาได้ การถกเถียงทางสากลระหว่างการประชุมของสหประชาชาติด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ที่นครริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล คณะกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ได้เรียกร้องให้ประเทศสมาชิกใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ส่งเสริมความยั่งยืนและไม่เป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม หลังจากนั้นการประชุมของสหประชาชาติในเรื่องนี้ได้ดำเนินอย่างต่อเนื่องอีกเจ็ดครั้ง จนได้ข้อสรุปซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นแนวทางการพัฒนาที่ประเทศต่างๆ ควรใช้เป็นแนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาของประเทศตนเอง และได้มีการนำเสนอยุทธศาสตร์สิ่งแวดล้อมระยะยาวและแนวทางที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การเชื่อมโยงด้านสิ่งแวดล้อมระหว่างคน การพัฒนา และการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพัฒนาของนโยบายของประเทศต่างๆ สมพร แสงชัย (2545) และจากการประชุมครั้งนั้นมีหนังสือประกอบการประชุมเล่มหนึ่งที่เรียกว่า Brultland Report ได้ให้คำจำกัดความว่า การพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความจำเป็นของคนยุคปัจจุบันโดยไม่ลดขีดความสามารถในการตอบสนองความจำเป็นของคนยุคต่อไป นั่นคือ

1) การพัฒนาจะต้องถูกจำกัดโดยความสามารถทางเทคโนโลยีและองค์กรทางสังคม และขีดความสามารถของชีวมณฑล ในการดูดซับผลกระทบของกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ นั่นคือมนุษย์จะมุ่งการพัฒนาจนเกิดความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมไม่ได้ เทคโนโลยีและองค์กรทางสังคม อาจถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา แต่ต้องเป็นเครื่องมือในการควบคุมมิให้การพัฒนาเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม 2) การพัฒนาต้องสามารถตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ 3) เพื่อให้ทุกคนในสังคมมีส่วนร่วมรับผิดชอบในสังคมอย่างยุติธรรม พลเมืองทุกคนของประเทศ จะต้องมีส่วนร่วมอย่างมีประสิทธิภาพและทัดเทียมกันในระดับประเทศ และประชาธิปไตยควรมีมากขึ้นในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมระหว่างประเทศ 4) วิถีชีวิตที่มั่งคั่งจะต้องอยู่ภายในขอบเขตของนิเวศ 5) ขนาดของประชากร และการเพิ่มของประชากร ต้องสอดคล้องกับศักยภาพทางการผลิตของระบบนิเวศ แต่ก็ยังมีการมองว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนมีความไม่ชัดเจนและมีความขัดแย้งอยู่ในตัว ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติที่มีความแตกต่างกัน หรือเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ตามแนวทางการเมืองที่ไม่เหมือนกัน ทำให้สามารถตีความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ออกเป็นหลายแนวคิดด้วยกัน ในแง่ของการมีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง หากพิจารณาประโยชน์และคุณค่าของสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด คือมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและไม่ได้อยู่เหนือธรรมชาติแล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องถูกกำหนดโดยเงื่อนไขของธรรมชาติที่มีต่อกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การเป็นหุ้นส่วนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติจะถูกกำหนดด้วย นโยบายที่มาจากภายนอกสังคมมนุษย์มากกว่าการมีธรรมชาติเป็นศูนย์กลางจะทำให้พิจารณาเน้นเทคโนโลยีที่เหมาะสม ความเป็นอยู่ที่ดีของสังคม ชุมชน และสุขภาพของระบบนิเวศ แต่ทั้งนี้ สังคมจะต้องมีวัตถุประสงค์และค่านิยมที่สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนในแนวนี้อย่างเช่นกัน

นอกจากนี้ยังได้มีการลงนามในเอกสารที่สำคัญถึงห้าฉบับ คือ ปฏิญญาริโอ ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา โดยมีแผนปฏิบัติการ 21 แผนการปฏิบัติการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เป็นแผนแม่บทของโลกสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จากแผนปฏิบัติการ 21 ได้คำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนสี่ส่วน คือ มิติทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ, การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร, การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มต่างๆ ที่สำคัญ และในแผนปฏิบัติการที่ 21 ได้ให้ความสำคัญต่อองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการและแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม เนื่องจากปัญหาส่วนใหญ่มีพื้นฐาน มาจากกิจกรรมในระดับท้องถิ่นและเป็นปัญหาที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุดและด้วยเหตุนี้รัฐบาลของท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญที่จำเป็นให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

สำหรับประเทศไทยได้นำเอาแนวความคิดในการพัฒนาที่ยั่งยืนมาประยุกต์ใช้ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) โดยมีนโยบายการพัฒนาและ

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน และมีการได้กำหนดแนวทางการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ไว้สองแนวทางด้วยกันคือ การให้ประชาชนและองค์กรในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม และให้ระบบการบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างชัดเจน นับจากนั้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้กลายเป็นสาระสำคัญที่ต้องแสวงหาความสำเร็จมาจวบจนถึงปัจจุบัน ดังเห็นได้จากนโยบายของกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจนในการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดย “อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นฐานของการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยฟื้นฟูบูรณะทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ ให้มีศักยภาพเป็นปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนาในอนาคตรวมทั้งสงวนและใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่สามารถฟื้นคืนสภาพได้อย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ” (สำนักงานนโยบายและสิ่งแวดล้อม, 2539) ต่อมาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545 -2459) “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย นอกจากนี้ในเชิงการจัดการที่ให้ผู้รักสามัคคีแล้ว มาเป็นปรัชญานำทาง พร้อมทั้งกำหนดเจ็ดยุทธศาสตร์หลักที่ครอบคลุมในเรื่องของการบริหารการจัดการที่ดี การพัฒนาคนและการคุ้มครองทางสังคม การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองที่ยั่งยืน การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การบริหารเศรษฐกิจส่วนร่วม การเพิ่มสมรรถนะและขีดความสามารถในการแข่งขัน รวมทั้งการพัฒนาความเข้มแข็งทางด้านวิทยาศาสตร์ ทั้งหมดนี้เพื่อมุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และความอยู่ดี มีสุขของคนไทย เช่นเดียวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่10 เป็นแผนที่เกิดจากการระดมพลังความคิดและการมีส่วนร่วมของประชาชนจากทุกภาคส่วนภูมิภาคทั่วประเทศมาร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนอย่างกว้างขวาง และเห็นพ้องร่วมกันอัญเชิญ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวปฏิบัติในการบริหารและพัฒนาประเทศควบคู่ไปกับการพัฒนาแบบบูรณาการแบบองค์รวมที่มีคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาอย่างจริงจังเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของบริบทการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์ สามารถวางบทบาทสถานะและทิศทางการปรับตัวของประเทศได้อย่างเหมาะสม โดยมีวิสัยทัศน์ประเทศไทย ดังนี้ มุ่งพัฒนาสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน คนไทยมีคุณธรรมนำความรอบรู้ รู้เท่าทันโลก ครอบครัวยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็ง สังคมสันติสุข เศรษฐกิจมีคุณภาพ เสถียรภาพ และเป็นธรรม สิ่งแวดล้อมมีคุณภาพและทรัพยากรธรรมชาติยั่งยืน อยู่ภายใต้ระบบบริหารจัดการประเทศที่มีธรรมาภิบาล ดำรงไว้ซึ่งระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และอยู่ในประชาคมโลกได้อย่างมีศักดิ์ศรี และเน้นการยกระดับมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการปกป้องทรัพยากรเพื่อศักยภาพความสมดุลยั่งยืนของระบบนิเวศน์”

สำหรับนักคิดในสังคมไทยผู้ที่เสนอแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นระบบมากที่สุดคือพระธรรมปิฎก (2539) ท่านได้วิจารณ์แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของ UNCED โดยใช้ให้เห็นว่าความยั่งยืนที่ได้นำเสนอมานั้นยังคงเป็นความยั่งยืนที่มีเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักเพียงแต่ให้ลดการทำลายสิ่งแวดล้อมลงไปเท่านั้น ซึ่งยังไม่มองการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวมและมีการบูรณาการเป็นอย่างระบบ และนอกจากนี้ท่านยังให้คำอธิบาย การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้น่าสนใจว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่มีลักษณะบูรณาการ (integrate) คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) มีความหมายว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ มีดุลยภาพ (Balanced) หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ดังนั้น ในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงแยกได้เป็นสองขั้นตอน คือ 1) การพัฒนาคน โดยพัฒนาตัวคนที่เป็นปัจจัยการกระทำให้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ด้วยการพัฒนาตัวคนเต็มทั้งระบบ คือ ครบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา 2) การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคนที่พัฒนาเต็มระบบนั้นเป็นตัวกลางหรือเป็นแกนกลางด้วยการเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสาน ปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ ให้เป็นระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างเต็มที่และต่อเนื่อง

สำหรับระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน พระธรรมปิฎกเห็นว่า เป็นผลที่มาจากการพัฒนาคนและเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี มีความสมดุลกัน แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนของพระธรรมปิฎกนั้น ใช้หลักคิดของศาสนาพุทธเป็นแกนกลางในการวิเคราะห์และนำเสนอแนวทางการพัฒนา โดยเน้นการพัฒนาคนทั้งร่างกาย จิตใจ และปัญญา รวมทั้งการสร้างระบบการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการสร้างสมดุลระหว่างมนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี กล่าวโดยสรุปได้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้งสี่ คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยีดำเนินไปด้วยดี โดยที่ทุกส่วนเป็นปัจจัยส่งผลให้เกื้อกูลกัน ทำให้ดำรงอยู่ด้วยดีกันและในระบบนี้มนุษย์ในฐานะเป็นปัจจัยตัวกระทำ มีความสำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

นอกจากนี้ยังมี ไทยเอ็นจีโอ (2551) ในบทความที่มีชื่อว่า แนวคิดในการพัฒนาลุ่มน้ำที่ยั่งยืนเขียนโดยบัณฑิต ปิยะศิลป์ มีการได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึง "การตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่มีผลกระทบต่อความต้องการของคนรุ่นต่อไปในอนาคต" เนื่องจากทุกครั้งที่มีการตอบสนองความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน ต้องมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะส่งผลกระทบต่ออนาคต การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเป็นแนวคิดในการแก้ปัญหาหนี้ โดยการพยายามอนุรักษ์ธรรมชาติไว้ในลักษณะที่เป็นส่วนรวมหรือมหภาค คือ หากมีความจำเป็นที่จะดำเนินการให้กระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมในที่

ใดที่หนึ่ง ก็จะต้องเสริมสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมในที่อื่นๆ เป็นการชดเชยเพื่อให้ในแง่คุณภาพของ คุณภาพสิ่งแวดล้อมคงอยู่ได้ดั้งเดิม "การพัฒนาที่ยั่งยืน" ที่สำคัญจะต้องเสริมสร้างการใช้ "ทุนทาง สังคม" ในการเข้าไปพัฒนาระบบ ซึ่ง ประกอบไปด้วย ทุนทางด้านทรัพยากรมนุษย์ ทุนทางสถาบัน และทุนทางปัญญา

ทุนทางด้านทรัพยากรมนุษย์คือความเป็นบุคคลหรือชุมชนท้องถิ่นที่มีความรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมายาวนาน ทุนด้านทรัพยากรมนุษย์จึงถือได้ว่าเป็น ปัจจัยหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมในการพัฒนา

ทุนทางสถาบัน ประกอบด้วย กลุ่มองค์กรชุมชน องค์กร สถาบัน เครือข่าย หรือที่เรียกว่า หน่วยทางสังคม ที่ประกอบด้วยการรวมกันตามวัตถุประสงค์เฉพาะและมีการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของสถาบันนั้นๆ ทุนทางสถาบันที่มีความสำคัญ เช่น โรงเรียน วัด บ้าน การ ขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนาลุ่มน้ำต้องดำเนินการในรูปแบบสถาบันจึงจะก่อเกิดพลังผลักดัน กิจกรรมให้ก่อเกิดการสร้างรูปธรรมและเป็นการจัดการลุ่มน้ำแบบมีส่วนร่วมที่ทฤษฎีที่ดี ไม่ได้อยู่ ที่งบประมาณ ไม่ได้อยู่ที่แผนกิจกรรมดี แต่อยู่ที่การมีส่วนร่วมขององค์กรทางสังคม

ทุนทางปัญญา เป็นทุนที่ติดตัวมนุษย์มา ทุนทางปัญญาอาจจะเรียกรวมอีกอย่างว่า "ภูมิ ปัญญาท้องถิ่น" เป็นการรวบรวม สะสมความรู้ ประสบการณ์ ทักษะของบุคคลมาอย่างต่อเนื่อง ยาวนาน ในแต่ละชุมชนท้องถิ่นมีภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่แตกต่างกัน และส่งผลต่อ ความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนในการคิดค้น ประดิษฐ์ สร้างนวัตกรรมทางสังคมเป็นอย่างดี เช่น การทำฝายต้นน้ำ การทำฝาย เป็นต้น

การพัฒนาที่ยั่งยืนด้านรูปแบบ ไชยรัตน์ เจริญสิน โอพาร (2542) ได้กล่าวไว้ว่า การ พัฒนาที่ยั่งยืน เป็นการเรียกรูปแบบของการพัฒนาที่ตระหนักหรือคำนึงปัญหาทางสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงคนรุ่นหลัง การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงเท่ากับเป็นการผสมผสานเอาทั้งสองสิ่งที่ขัดแย้ง คือ พัฒนากับการอนุรักษ์มารวมอยู่ด้วยกัน อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติวาทกรรมดังกล่าวยังอยู่ภายใต้ เป้าหมายของการพัฒนาที่มุ่งเน้นความเจริญเติบโตโดยทางเศรษฐกิจแต่ได้เพิ่มมิติของการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัด ไม่สูญเปล่า ธรรมชาติจึงมีฐานะเป็นเพียงต้นทุน ชนิดใหม่ของการพัฒนาเท่านั้น ความยั่งยืนที่เกิดขึ้น จึงเป็นความยั่งยืนของการพัฒนามากกว่า ความ ยั่งยืนของธรรมชาติและในงานของ สันติ บางอ้อ ในบทความสภาพัฒน์ กับการพัฒนาประเทศ ในโพสต์ทูเดย์ (2546) ยังกล่าวถึงแนวทางการพัฒนาให้มุ่งสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไรนั้น ต้องมี ทุกภาคส่วนจะต้องมาสร้างความเข้าใจและร่วมมือกัน ส่วนในงานของ ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์ (2531) ได้กล่าวว่า แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนถูกนำมาเป็นแนวทางในการจัดการปัญหา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กำลังถูกทำลายลงไปยังรุนแรงในขณะที่ผ่านมามนุษย์เริ่ม

ตระหนักว่าเราไม่สามารถที่จะมีเศรษฐกิจและสังคมที่สุขสมบูรณ์ได้ หากโลกยังเต็มไปด้วยปัญหา ความยากจน และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ความต้องการในการแก้ไขปัญหา สิ่งแวดล้อมได้จะต้องเร่งแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทุกชนิดทั้งการอนุรักษ์ป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ การแก้ไขปัญหาความยากจน การแก้ไขปัญหาเมืองใหญ่ การเพิ่มบทบาทของกลุ่มต่างๆ ในการแก้ไขปัญหา แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนมนุษย์จะต้องเอาชนะปัญหาความยากจน และปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมๆ กัน กลยุทธ์ที่เหมาะสมต้องเปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มทั้งภาครัฐ และเอกชนเข้าไปมีส่วนร่วม อย่างกว้างขวางเพื่อให้เกิดการดำเนินการทางด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาอย่างสมดุลกัน ทั้งนี้เพื่อตอบสนองความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ปรับปรุงมาตรฐานการดำรงชีวิตของมนุษย์ และมีการจัดการคุ้มครองระบบนิเวศไปพร้อมกัน

การพัฒนาที่ยั่งยืนไม่ว่าการพัฒนาสิ่งใด ด้านใดแต่ที่สำคัญต้องคำนึงถึงองค์รวม เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จะต้องอาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกันกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติจะแยก หรือเอาชนะหรือจะอยู่เหนือธรรมชาติมิได้ เพราะมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นของคู่กัน ดังการให้คำนิยามของ Hawley (1950) ในนิเวศมนุษย์ว่า มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มก็เพื่อความอยู่รอดในพื้นที่หนึ่งๆ และมนุษย์ถือได้ว่ามีพัฒนาการที่เหนือกว่าสัตว์และพืช มนุษย์ไม่อยู่ในระบบยอมจำนนต่อธรรมชาติ แต่มนุษย์จะอาศัยเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับสภาพแวดล้อม ตลอดจนมีสถาบันตามลักษณะวัฒนธรรมและการอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคม

สภาพปัจจุบัน การแก้ปัญหาหรือการพัฒนาต้องมาจากผู้คนในสังคม ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จากพื้นที่ที่ได้อาศัย โดยจะต้องมีจัดการแบบประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรของรัฐ องค์กรเอกชน องค์กรท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาล แต่ในทางปฏิบัติกลับไม่สามารถดำเนินได้อย่างเต็มที่เพราะ ตามโครงสร้างของการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตัวอย่างเช่นในส่วนด้านป่าไม้และสัตว์ป่าอยู่ในความรับผิดชอบของกรมป่าไม้ ส่วนที่ดินและน้ำมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับทรัพยากรป่าไม้ต่างมีบทบาทผู้ติของกระทรวงและกรมอื่นรับผิดชอบแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด ดังที่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) ได้กล่าวไว้ว่า จากการศึกษาวิจัยทำให้อำนาจหน่วยงานราชการ หน่วยงานหนึ่งเพียงหน่วยงานเดียว มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลทรัพยากรประเภทใด ประเภทหนึ่งอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ซึ่งได้กลายเป็นสาเหตุของความขัดแย้งระหว่างหน่วยงาน พร้อมๆกับความด้อยประสิทธิภาพของการจัดการทรัพยากรในกรณีทรัพยากรต่างๆนั้น เชื่อมโยงกันอย่างมาก เช่นพื้นที่ลุ่มน้ำ เพราะมักจะนำไปสู่ปัญหาของการจัดการ ประสานงาน

ระหว่างหน่วยงานต่างๆไม่สามารถแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรแตกต่างกัน ที่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน

1.7.2 แนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เนื่องจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้เกี่ยวข้องกับคำว่า “ทรัพยากร” และการจัดการทรัพยากร เพราะทรัพยากรในพื้นที่ชุ่มน้ำ ที่สำคัญก็คือ น้ำ ดิน ป่า สัตว์ป่า ดังนั้น การให้ความหมายของคำว่าทรัพยากร ของสมหมาย ชินนาค (2548) คำว่า “ทรัพยากร” และ “การจัดการทรัพยากร” นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ล้วนถูกให้ความสำคัญตามผลประโยชน์ และอำนาจการควบคุมและการใช้ทรัพยากรที่จะได้รับของผู้ได้ผลประโยชน์ ดังนั้น ผลของการตีความของการจัดการทรัพยากร จึงสัมพันธ์ต่อกับปัญหาของการแย่งชิงทรัพยากร และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับ โลกที่นับวันยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ ทั้งที่บรรดาผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะผู้มีหน้าที่โดยตรงกับ “ การจัดการทรัพยากร” ต่างก็ยืนยันในความถูกต้องของวิธีการที่ตนเชื่อหรือเชี่ยวชาญอยู่ ดังนั้น “ทรัพยากร และการจัดการ” ในความหมายของการวิจัยครั้งนี้คือ เป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หรือ ระบบนิเวศ ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของประชาชนในพื้นที่ชุ่มน้ำ ในเขตทะเลน้อย

จากการให้คำนิยามของ Gibbs and Bromley (1989) กล่าวถึงคำว่าทรัพยากร (Resource) นั้นมิได้หมายถึงทรัพยากรทั้งหมดที่ดำรงอยู่ในธรรมชาติหรือระบบนิเวศน์ แต่ในทางประวัติศาสตร์มนุษย์ได้นิยาม “ทรัพยากร” เป็นเพียง “องค์ประกอบต่างๆของธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ป่า หรือ สัตว์ป่า สิ่งเหล่านี้จะได้รับการพิจารณาว่า “ ทรัพยากร” ก็ต่อเมื่อกลายมาเป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์ต่อมวลมนุษย์ และความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ล้วนอยู่บนฐานของการใช้ทรัพยากรของมนุษย์เพื่อตอบสนองการมีชีวิต ดังนั้น ความสามารถในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีไม่เท่ากันของมนุษย์, การเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากร, ความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากร สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ผลักดันให้มนุษย์ ได้สร้างชุดความคิดต่างๆขึ้นมาเพื่ออธิบาย จำแนกแจกแจงแบ่งสันปันส่วนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดบนโลกใบนี้ โดยทั่วไปเราแบ่งทรัพยากรและรูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามดังที่เกษม จันทร์แก้ว (2547) แบ่งเป็นสามกลุ่ม

1. กลุ่มทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดไป (exhausting natural resources) เป็นทรัพยากรที่ใช้แล้วต้องหมดไปไม่วันใดก็วันหนึ่งหรือก็ทดแทนได้ช้ามาก อาจใช้เวลาเป็นหมื่นๆปี เช่น หิน ดิน แร่ น้ำมันปิโตรเลียม รูปแบบการจัดการเน้นสองประเด็น โดยประเด็นแรกใช้เทคโนโลยีที่สูง ประเด็นที่สองคือมีการนำกลับมาใช้ (reuse) และรีไซเคิล (recycle)

2. กลุ่มทรัพยากรที่ใช้แล้วทดแทนได้ (renewable natural resources) เป็นกลุ่มทรัพยากรที่ธรรมชาติสร้างขึ้นมา รูปแบบการจัดการของทรัพยากรประเภทนี้มักจะกำหนดพื้นที่ ปริมาณ ขนาดที่เทคโนโลยีและเวลาที่เกี่ยวเนื่อง และการฟื้นตัวโดยธรรมชาติในขณะเดียวกันจะมีการดูแลรักษาเก็บเอาไว้ทำพันธุ์ สงวน แบ่งเขต พื้นที่ ปูป้องกันและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3. กลุ่มทรัพยากรที่ใช้แล้วไม่หมดสิ้น (non – exhausting natural resources) ได้แก่ อากาศ แสงอาทิตย์และน้ำ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นและขาดมิได้สำหรับมนุษย์และสิ่งมีชีวิตธรรมชาติมีให้ตลอดเวลา รูปแบบการจัดการจึงเน้นที่การควบคุมการปนเปื้อนเกินค่ามาตรฐานจนเป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น เมื่อตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่ถูกใช้ไปอย่างไร้การควบคุม และสิ่งที่เกิดขึ้นท่ามกลางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของมนุษย์ก็คือ ความเหลื่อมล้ำและโอกาสที่ไม่เท่าเทียมในการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร จึงมีการเกิดแนวคิดในการจัดการทรัพยากรแบบต่างๆ ดังเช่นที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) ได้กล่าวไว้สี่ แนวทางด้วยกัน 1) การจัดการทรัพยากรในเชิงอรรถประโยชน์ ตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดหลักเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่เน้นความเข้าใจระบบนิเวศธรรมชาติ จากมุมมองด้านวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญมักจะแยกศึกษาธรรมชาติเฉพาะในด้านที่เป็นรูปธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติเท่านั้น ขณะที่มองข้ามความหมายของธรรมชาติในด้านจิตใจ ด้านวัฒนธรรมและด้านสังคม จึงถือได้ว่าเป็นการมองธรรมชาติแบบแยกส่วน และในการจัดการทรัพยากรในเชิงอรรถประโยชน์นี้ ยังมีการมองธรรมชาติในฐานะที่เป็นทรัพยากรเกิดจากพื้นฐานของความต้องการของมนุษย์ ที่มีความสามารถแสวงหาประโยชน์และควบคุมธรรมชาติได้ด้วยความรู้ทางเทคโนโลยี ดังนั้นมนุษย์จึงสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ในธรรมชาติ ด้วยการสร้างเครื่องมือขึ้นมาจัดการกับการใช้นั้นให้เกิดอรรถประโยชน์สูงสุด เพื่อป้องกันมิให้มนุษย์ทำลายทรัพยากรเหล่านั้น หรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจนมากเกินความสามารถที่ทรัพยากรเองจะแบกรับได้ ในแง่ที่ทรัพยากรจึงถูกมองว่ามีลักษณะเป็นทรัพยากรสินสาธารณะ 2) การจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรม หรือ การจัดการในเชิงจิตสำนึก มีพื้นฐานวิธีคิดแบบบูรณาการ อย่างเป็นองค์รวม จึงไม่เห็นด้วยกับการมองสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่แยกออกจากสังคมมนุษย์อย่างเด็ดขาด แต่กลับพยายามทำความเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงในการอยู่ร่วมกันของระบบทั้งสอง ซึ่งถือว่ามีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนภายใต้เงื่อนไขของพื้นที่เฉพาะที่ใดที่หนึ่งในระบบนิเวศที่แตกต่างกันอย่างหลากหลาย โดยมีจิตสำนึกทางวัฒนธรรมและความมีเหตุผลของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ดังนั้นการจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมนี้จึงสนับสนุนความหมายของทรัพยากรในแง่ที่เป็นทรัพยากรสินส่วนรวมของชุมชนท้องถิ่นที่ผูกติดอยู่กับวัฒนธรรมและหลักเหตุผลแบบเศรษฐกิจเชิง

สำนึกอย่างมีศีลธรรม (Moral economy) ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันอย่างหลากหลายเพราะขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศในท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป 3) การจัดการทรัพยากรในเชิงสถาบัน มีพื้นฐานแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและระบบสังคมมนุษย์ไม่แตกต่างจากแนวคิดการจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมโดยตรงที่ระบบทั้งสองสามารถอยู่ร่วมกันได้แต่ในเชิงเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์นั้นจะมีมุมมองขยายเพิ่มเติมไปอีกนอกเหนือจากเงื่อนไขด้านความสัมพันธ์เชิงสถาบัน หรือให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์เชิงซ้อน โดยการจัดการทรัพยากรส่วนรวมไม่ควรผูกขาดอยู่กับหน่วยงานสังคมเพียงหน่วยใดหน่วยหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นชุมชนท้องถิ่น หรือหน่วยงานของรัฐแต่ถือเป็นการจัดการร่วมกัน (Co-management) โดยการสร้างสถาบันทางสังคมขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกและกฎเกณฑ์ เพื่อจัดความสัมพันธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ในรูปแบบของระบบสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเปิดให้ระบบสิทธิต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิโดยรัฐ สิทธิส่วนรวม และสิทธิส่วนบุคคลสามารถอยู่ร่วมกันได้ในพื้นที่ เพราะมองสิทธิต่างๆ ในลักษณะที่มีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน ตั้งแต่สิทธิแบบเปิดเสรีไปจนถึงสิทธิปิดกั้นให้เฉพาะปัจเจกบุคคลเท่านั้น 4) การจัดการทรัพยากรในเชิงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มองว่าสาเหตุสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม ที่มีความขัดแย้งและความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากร ทำให้ด้านหนึ่งเกิดการกีดกันชุมชนบางกลุ่ม ขณะอีกด้านหนึ่งกลับเปิดโอกาสให้กลุ่มชนอีกบางกลุ่มที่มีอำนาจแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากร จนนำไปสู่ปัญหาของการแย่งชิงทรัพยากร และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นการจัดการทรัพยากรในเชิงความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ในสาม ด้านหลักๆ คือ ความสัมพันธ์ในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของการใช้อำนาจความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งเกี่ยวกับอำนาจและสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ความสัมพันธ์ด้านความเคลื่อนไหวของอำนาจที่ได้จากกระบวนการทางสังคมของการสร้างและการนิยามความหมาย พร้อมทั้งต่อรองเกี่ยวกับความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร

สรุปได้ว่าการจัดการทรัพยากรเมื่อมองโดยรวมสามารถแบ่งได้ 2 ด้านใหญ่ๆ คือด้านแบบแผนในการจัดการ “ทรัพยากร” และแบบแผนการจัดการทางสังคมซึ่งว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่งนั่นคือเรื่อง “ระบบกรรมสิทธิ์” นั่นเอง

ระบบกรรมสิทธิ์ เป็นวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อความคิดในเรื่องการจัดการทรัพยากรที่มักจะถูกอ้างถึงเป็นประจำ นั่นก็คือ “โศกนาฏกรรมของทรัพยากรส่วนรวม” (The tragedy of the commons) ของ Garrett Hardin ซึ่งได้ตีพิมพ์เมื่อ 1968 ได้กล่าวถึงสถานการณ์ที่ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ความต้องการทรัพยากรเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ และคนทุกคนมีความต้องการ ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะธรรมชาติของมนุษย์มีความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวโดยธรรมชาติอยู่แล้ว จึงมุ่งที่

จะเข้าครอบครองหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรให้มากที่สุด ซึ่งนั่นก็คือเป็นทรัพยากรส่วนรวม และเขาก็ได้สรุปว่า “เสรีภาพในการใช้ทรัพยากรของส่วนร่วมนำมาซึ่งความหายนะ เขาไม่เชื่อว่า “สำนักรับผิดชอบต่อส่วนรวม” ของคนจะมีขั้นที่ได้เพียงพอต่อการจัดการใช้ทรัพยากรยั่งยืนอยู่ได้ จึงควรสร้าง “ระบบการจัดการทรัพยากร” เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานความร่วมมือ และบังคับควบคุม โดยกฎระเบียบที่ทุกคนตกลงร่วมกัน เพื่อการใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืนควบคู่ไปกับการควบคุมจำนวนประชากร จากแนวคิดของเขาไม่ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับ “ระบบสิทธิของชุมชน” ซึ่งดำรงอยู่จริงและแตกต่างกับระบบกรรมสิทธิ์แบบเปิด (open-access) ซึ่งมีลักษณะไร้เกณฑ์ควบคุม ใครมียาวสาวได้สาวเอา แต่ระบบกรรมสิทธิ์ชุมชนนั้นเป็นระบบที่มีการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีกฎเกณฑ์มีกฎข้อห้าม ระเบียบของกลุ่มของชุมชนควบคุมอยู่ ไม่ใช่ระบบแบบเปิดตามที่อ้าง

การจัดการทรัพยากรเมื่อพิจารณาในแง่ของระบบกรรมสิทธิ์แล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นโครงสร้างสิทธิของสิทธิหน้าที่ที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับทรัพยากรชนิดใดชนิดหนึ่ง และความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ Bromley (1989) สถาบันทางสังคมจะเป็นตัวกำหนดระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล กรรมสิทธิ์ของรัฐหรือระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน (Communal Rights) ซึ่งเป็นระบบการจัดการทรัพยากรที่ใช้ชุมชนและความเป็นชุมชนเป็นพื้นฐาน ซึ่งในระบบนี้กลุ่มบุคคลที่เป็นเจ้าของทรัพยากรร่วมกันมีสิทธิ์ที่จะกีดกันได้โดยมิให้คนที่ไม่ใช่สมาชิกของกลุ่มหรือชุมชนเข้ามาใช้ประโยชน์ในทรัพยากรนั้น ในขณะที่คนที่มิได้เป็นสมาชิกของกลุ่มหรือชุมชนที่มีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตามข้อบังคับของกลุ่มผู้ทรงสิทธิ์และสมาชิกของกลุ่ม (Co-owners) แต่ละคนมีทั้งสิทธิ์และหน้าที่ในการใช้และบำรุงรักษาทรัพยากรที่ตนเองเป็นเจ้าของร่วมกัน ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในทรัพยากรจะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อสมาชิกกลุ่มหรือชุมชนตกลงร่วมกันที่จะจำกัดสิทธิ์การใช้ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ทั้งนี้จะต้องมีสมาชิกแต่ละคนต้องกระทำอย่างเดียวกับข้อบังคับที่สร้างขึ้น เพราะไม่ให้ความสนใจในศักยภาพของชุมชนหมู่บ้านในการร่วมมือกันของสมาชิกเพื่อก่อตั้งระบบการตรวจสอบในการใช้ทรัพยากร ตลอดจนการออกกฎข้อบังคับและบทลงโทษซึ่งมีความหลากหลายออกไปตามสภาพแวดล้อม และรูปแบบความสัมพันธ์ในชุมชนหมู่บ้านของแต่ละชุมชน ส่วน Kortén (1986) ได้กล่าวว่า การนำเอาระบบกรรมสิทธิ์ของรัฐ มาใช้ในการจัดการทรัพยากรเป็นไปอย่างกว้างขวางในหมู่ประเทศที่ได้รับเอกราชใหม่หลังยุคอาณานิคม แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังมีนักวิเคราะห์เห็นว่าผลที่ตามมาไม่ได้เป็นไปอย่างปรารถนาในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เพราะฉะนั้น ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้ประสบความสำเร็จ ประเด็นสำคัญ มนัส สุวรรณ (2549) กล่าวไว้ว่า มิได้อยู่ที่การจัดการสิ่งแวดล้อม แต่อยู่ที่การจัดการมนุษย์ ดังนั้น หลักการที่สำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ได้อย่างยั่งยืนนั้น คือการจัดการมนุษย์และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป และจะต้องมีส่วนร่วมจากทุกคน บวกกับการใช้วิธีการจัดการแบบบูรณาการ (Integrated Approach) คือการให้นักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในทุกสาขาที่เกี่ยวข้องมาประชุมเพื่อระดมความคิดอย่างได้แนวทางในการจัดการการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ดีกว่า และมีประสิทธิภาพมากกว่าการแก้ปัญหาด้วยนักวิชาการเพียงคนเดียวหรือเพียงไม่กี่คน

ดังนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้ให้ความสนใจศึกษากับการจัดการทรัพยากรที่มีการจัดการร่วมกัน (Co-management) เพื่อจัดความสัมพันธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ในรูปแบบของระบบสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเปิดให้ระบบสิทธิต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิโดยรัฐ สิทธิส่วนรวม และสิทธิส่วนบุคคลสามารถอยู่ร่วมกันได้ในพื้นที่ ซึ่งมีความคล้ายคลึงกับสิทธิเชิงซ้อน (Complexity of Rights) ดังที่อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544) ซึ่งเป็นหลักในการจัดการสิทธิในลักษณะที่ซ้อนทับกันได้บนหน่วยของพื้นที่เดียวกันหรือหน่วยของสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ให้ความชอบธรรมกับสิทธิการใช้ แต่ปัญหาของสังคมในขณะนี้คือ ปัญหาในการทำความเข้าใจเรื่องสิทธิเชิงซ้อน ดังจะเห็นได้จากความขัดแย้งกันทางความคิดในเรื่องสิทธิต่างๆ ทั้งนี้เพราะระบบกฎหมายไทยใช้หลักการตามความคิดของสิทธิเชิงเดี่ยวทั้งหมดและละเลยสิทธิเชิงซ้อนที่ดำรงอยู่ในวิถีปฏิบัติของสังคมชนบทไป ตัวอย่างเช่น ในการจัดการอุทยานแห่งชาติ และเขตห้ามล่าสัตว์ป่า กรมป่าไม้กรมเดียวเท่านั้นที่มีสิทธิเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการจัดการดูแล ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นสิทธิเชิงเดี่ยวจึงเกิดเป็นปัญหา เช่นเดียวกับปัญหาที่เกิดในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ที่รัฐใช้สิทธิเชิงเดี่ยวเข้ามาจัดการ จึงทำให้เกิดปัญหาตามมาจนกระทั่งมาถึงในปัจจุบัน เพราะไม่สามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะพบอยู่เสมอว่า บางครั้งอุทยานแห่งชาติบางแห่ง ต้นไม้ถูกถลกยอดตัดจนหมดไปครั้งอุทยานแล้วเจ้าหน้าที่ป่าไม้ยังทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น เสมือนหนึ่งไม่ยอมรับผิดชอบกับการสูญเสียนั้น ด้วยเหตุนี้ จึงจำเป็นต้องใช้ฐานความคิดเรื่องสิทธิเชิงซ้อน เพราะจะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับการจัดการอุทยานแห่งชาติ ด้วยการเปิดให้ฝ่ายต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการมากขึ้น ทั้งฝ่ายของชุมชนท้องถิ่น ฝ่ายสังคมเมือง และภาคประชาสังคมต่างๆ เพื่อสร้างให้เกิดความร่วมมือและตรวจสอบถ่วงดุลไปพร้อมๆ กัน

1.7.3 SWOT Analysis

การใช้ SWOT Analysis นี้ได้มีพัฒนาในช่วงต้นทศวรรษ 1950 จาก Harvard University และต่อมาได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายแห่งด้วยกัน และยังมีการใช้กันอย่างแพร่หลาย สำหรับใน

ประเทศไทยได้มีผู้ที่ให้ความหมายของ SWOT Analysis ดังเช่น นันทิยา หุตานุวัตรและณรงค์ หุตานุวัตร (2543) ได้ให้ความหมายของ SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์สภาพองค์กร หรือหน่วยงานในปัจจุบัน เพื่อค้นหาจุดแข็ง จุดเด่น จุดด้อย หรือสิ่งที่อาจเป็นปัญหาสำคัญในการดำเนินงานสู่สภาพที่ต้องการในอนาคต และ ไตรภาณีพัฒนาสุภาพชุมชน (2548) ในบทความ SWOT Analysis คืออะไร โดย วรพล หนูนุ่น ได้ให้คำนิยามของการวิเคราะห์ SWOT เป็นการจัดทำแผนกลยุทธ์วิธีหนึ่งซึ่งจะช่วยให้องค์กร หรือชุมชนได้ทราบถึงสถานภาพของตนเอง อันจะทำให้สามารถกำหนดเป้าหมายได้อย่างถูกต้องและประสบความสำเร็จ

SWOT มาจากคำศัพท์ทั้งหมด 4 คำคือ ดังที่ Hutanuwatr (1998 อ้างในนันทิยา หุตานุวัตรและณรงค์ หุตานุวัตร, 2543) ซึ่งมีดังนี้

S - Strengths คือ จุดแข็ง หมายถึง ความสามารถและสถานการณ์ภายในขององค์กรที่เป็นบวก ซึ่งองค์กรนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง การดำเนินงานภายในที่องค์กรทำได้ดี

W- Weaknesses คือ จุดอ่อน หมายถึง สถานการณ์ภายในขององค์กรที่เป็นลบและด้อยความสามารถ ซึ่งองค์กรไม่สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง การดำเนินงานภายในที่องค์กรทำได้ไม่ดี

O - Opportunities คือ โอกาส หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยให้การทำงานขององค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการขององค์กร เช่น การสนับสนุนจากรัฐในด้านต่างๆ

T - Threats คือ อุปสรรค หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานขององค์กรไม่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อองค์กร

เมื่อจัดเป็นประเด็นสำคัญแบ่งได้สองประเด็นหลักๆ ตามกรอบในการมอง SWOT ประเด็นแรกเป็นปัจจัยภายใน และประเด็นที่สองคือปัจจัยภายนอก ได้ดังนี้

ตาราง 1.1 กรอบในการมอง SWOT

	สถานการณ์บวก	สถานการณ์ลบ
ปัจจัยภายในองค์กร	Strengths คือ จุดแข็งของกลุ่ม หรือ สถานการณ์ที่เป็นบวกต่อกลุ่ม ส่งเสริมให้กลุ่มทำงานได้บรรลุเป้าหมาย	Weaknesses คือ จุดอ่อนของกลุ่ม หรือ สถานการณ์ที่เป็นลบต่อกลุ่ม ทำให้องค์กรบรรลุเป้าได้ยากหรือไม่บรรลุเลย
ปัจจัยภายนอกองค์กร	Opportunities คือ โอกาสจากภายนอกที่เอื้อประโยชน์ต่อกลุ่ม ทำให้กลุ่มบรรลุเป้าหมายได้ง่าย	Threats คือ อุปสรรคปัจจัยลบที่ขัดขวางหรือภัยคุกคามจากภายนอก ที่ทำให้กลุ่มไม่บรรลุเป้าหมาย

ที่มา: นันทิยา หุตานวัตรและณรงค์ หุตานวัตร, 2551

จากตาราง 1.1 สามารถวิเคราะห์ใช้ในด้าน สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กร/ชุมชน (SWOT) เพื่อศึกษาแนวโน้มพัฒนาการขององค์กรหรือชุมชน การสำรวจ เพื่อศึกษาความต้องการของชุมชน และความต้องการของชาวบ้านในชุมชน และนำมาสรุปเป็นแนวทางในการดำเนินงานเพื่อให้ตรงและตอบสนองความต้องการของชุมชน การวิเคราะห์สภาพขององค์กรเพื่อกำหนดแนวทางในการพัฒนาจะต้องมีการวิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดจากปัจจัยต่างๆ ด้วย ซึ่งการวิเคราะห์ SWOT เป็นการจัดทำแผนกลยุทธ์วิธีหนึ่งซึ่งจะช่วยให้องค์กร หรือชุมชนได้ทราบถึงสภาพของตัวเอง อันจะทำให้สามารถกำหนดเป้าหมายได้อย่างถูกต้องและประสบความสำเร็จ โดยวิเคราะห์ SWOT เป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมต่างๆ ทั้งภายนอกและภายในองค์กร ซึ่งปัจจัยเหล่านี้แต่ละอย่างจะช่วยให้เข้าใจได้ว่ามีอิทธิพลต่อผลการดำเนินงานขององค์กรอย่างไร จุดแข็งขององค์กรจะเป็นความสามารถภายในที่ถูกใช้ประโยชน์เพื่อการบรรลุเป้าหมาย ในขณะที่จุดอ่อนขององค์กรจะเป็นคุณลักษณะภายใน ที่อาจจะทำลายผลการดำเนินงาน โอกาสทางสภาพแวดล้อมจะเป็นสถานการณ์ที่ให้โอกาสเพื่อการบรรลุเป้าหมายองค์กรในทางกลับกันอุปสรรคทางสภาพแวดล้อมจะเป็นสถานการณ์ที่ขัดขวางการบรรลุเป้าหมายขององค์กร ผลจากการวิเคราะห์ SWOT นี้จะใช้เป็นแนวทางในการกำหนดวิสัยทัศน์ การกำหนดกลยุทธ์ เพื่อให้องค์กร

เกิดการพัฒนาไปในทางที่เหมาะสม ดังที่ฐานความรู้การจัดการกลยุทธ์ (2552) ในบทความการวิเคราะห์องค์กรสู่กลยุทธ์ โดยชูเพ็ญ วิบูลสันติ ได้กล่าวถึงขั้นตอน วิธีการดำเนินการทำSWOT ดังนี้
ขั้นตอน / วิธีการดำเนินการทำ SWOT Analysis

การวิเคราะห์ SWOT จะครอบคลุมขอบเขตของปัจจัยที่กว้าง ด้วยการระบุจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคขององค์กร ทำให้มีข้อมูล ในการกำหนดทิศทางหรือเป้าหมายที่จะถูกสร้างขึ้นมาจากจุดแข็งขององค์กร และแสวงหาประโยชน์จากโอกาสทางสภาพแวดล้อม และสามารถ กำหนดกลยุทธ์ที่มุ่งเอาชนะอุปสรรคทางสภาพแวดล้อมหรือลดจุดอ่อนขององค์กรให้ มีน้อยที่สุดได้ ภายใต้การวิเคราะห์ SWOT นั้น จะต้องวิเคราะห์ทั้งสภาพแวดล้อมภายในและ ภายนอก องค์กร โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) การประเมินสภาพแวดล้อมภายในองค์กร การประเมินสภาพแวดล้อมภายในองค์กร จะเกี่ยวกับการวิเคราะห์และพิจารณาทรัพยากรและความสามารถภายในองค์กร ทุกๆ ด้าน เพื่อที่จะ ระบุจุดแข็งและจุดอ่อนขององค์กรแหล่งที่มาเบื้องต้นของข้อมูลเพื่อการประเมินสภาพแวดล้อม ภายใน คือระบบข้อมูลเพื่อ การบริหารที่ครอบคลุมทุกด้าน ทั้งในด้าน โครงสร้าง ระบบ ระเบียบ วิธี ปฏิบัติงาน บรรยากาศในการทำงานและทรัพยากรในการบริหาร (คน เงิน วัสดุ การจัดการ รวมถึง การพิจารณาผลการดำเนินงานที่ผ่านมาขององค์กรเพื่อที่จะเข้าใจสถานการณ์และผลกลยุทธ์ก่อน หน้านี้ด้วย - จุดแข็งขององค์กร (S-Strengths) เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยภายในจากมุมมองของผู้ที่อยู่ ภายในองค์กรนั่นเองว่าปัจจัยใดภายในองค์กรที่เป็นข้อได้เปรียบหรือจุดเด่นขององค์กรที่องค์กร ควรนำมาใช้ในการพัฒนาองค์กรได้ และควรดำรงไว้เพื่อการ เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กร - จุดอ่อนขององค์กร (W-Weaknesses) เป็นการวิเคราะห์ ปัจจัยภายในจากมุมมองของผู้ที่อยู่ภายในจาก มุมมอง ของผู้ที่อยู่ภายในองค์กรนั้นๆ เองว่าปัจจัยภายในองค์กรที่เป็นจุดด้อย ข้อเสียเปรียบของ องค์กรที่ควรปรับปรุงให้ดีขึ้นหรือขจัดให้หมดไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กร

2) การประเมินสภาพแวดล้อมภายนอก ภายใต้การประเมินสภาพแวดล้อมภายนอก องค์กรนั้น สามารถค้นหาโอกาสและอุปสรรคทางการดำเนินงานขององค์กรที่ได้รับผลกระทบจาก สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจทั้งในและระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กร เช่น อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ นโยบาย การเงิน การงบประมาณ สภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น ระดับการศึกษาและอัตราผู้หนังสือของประชาชน การตั้งถิ่นฐานและการอพยพของ ประชาชน ลักษณะชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อและวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทาง การเมือง เช่น พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา มติคณะรัฐมนตรี และสภาพแวดล้อมทาง เทคโนโลยี หมายถึง กรรมวิธีใหม่ๆและพัฒนาการทางด้านเครื่องมือ อุปกรณ์ที่จะช่วยเพิ่ม ประสิทธิภาพในการผลิตและให้บริการ - โอกาสทางสภาพแวดล้อม (O-Opportunities) เป็นการ

วิเคราะห์ว่าปัจจัยภายนอกองค์กร ปัจจัยใดที่สามารถส่งผลกระทบต่อประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำเนินการขององค์กรในระดับมหภาค และองค์กรสามารถฉกฉวยข้อดีเหล่านี้มาเสริมสร้างให้ หน่วยงานเข้มแข็งขึ้นได้ - อุปสรรคทางสภาพแวดล้อม (T-Threats) เป็นการวิเคราะห์ว่าปัจจัยภายนอกองค์กรปัจจัยใดที่สามารถส่งผลกระทบต่อในระดับมหภาคในทางที่จะก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งองค์กรจำเป็นต้องหลีกเลี่ยง หรือปรับสภาพองค์กรให้มี ความแข็งแกร่งพร้อมที่จะเผชิญแรงกระทบดังกล่าวได้

3) ระบุสถานการณ์จากการประเมินสภาพแวดล้อมเมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับ จุดแข็ง-จุดอ่อน โอกาส-อุปสรรค จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกด้วยการประเมินสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกแล้ว ให้นำจุดแข็ง-จุดอ่อนภายในมาเปรียบเทียบกับ โอกาสอุปสรรค จากภายนอกเพื่อดูว่าองค์กร กำลังเผชิญสถานการณ์เช่นใดและภายใต้สถานการณ์ เช่นนั้น องค์กรควรจะทำอย่างไร โดยทั่วไป ในการวิเคราะห์ SWOT ดังกล่าวนี้ องค์กร จะอยู่ในสถานการณ์ 4 รูปแบบดังนี้

3.1 สถานการณ์ที่ 1 (จุดแข็ง-โอกาส) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่พึงปรารถนาที่สุด เนื่องจากองค์กรค่อนข้างจะมีหลายอย่าง ดังนั้น ผู้บริหารขององค์กรควรกำหนดกลยุทธ์ในเชิงรุก (Aggressive - Strategy) เพื่อดึงเอาจุดแข็งที่มีอยู่มาเสริมสร้างและปรับใช้และฉกฉวยโอกาสต่างๆ ที่เปิดมาหาประโยชน์อย่างเต็มที่

3.2 สถานการณ์ที่ 2 (จุดอ่อน-ภัยอุปสรรค) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่เลวร้ายที่สุด เนื่องจากองค์กรกำลังเผชิญอยู่กับอุปสรรคจากภายนอกและมีปัญหาจุดอ่อนภายในหลาย ประการ ดังนั้น ทางเลือกที่ดีที่สุดคือกลยุทธ์ การตั้งรับหรือป้องกันตัว (Defensive Strategy) เพื่อพยายามลดหรือหลบหลีกภัยอุปสรรคต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ตลอดจนหามาตรการที่จะทำให้องค์กรเกิดความสูญเสียที่น้อยที่สุด

3.3 สถานการณ์ที่ 3 (จุดอ่อน-โอกาส) สถานการณ์องค์กรมีโอกาสน่าเป็นข้อได้เปรียบด้านการแข่งขันอยู่หลายประการ แต่ติดขัดอยู่ตรงที่มีปัญหาอุปสรรคที่เป็นจุดอ่อนอยู่หลายอย่างเช่นกัน ดังนั้น ทางออกคือกลยุทธ์การพลิกตัว (Turnaround-Oriented Strategy) เพื่อจัดหรือแก้ไขจุดอ่อนภายในต่างๆ ให้พร้อมที่จะฉกฉวยโอกาสต่างๆ ที่เปิดให้

3.4 สถานการณ์ที่ 4 (จุดแข็ง-อุปสรรค) สถานการณ์นี้เกิดขึ้นจากการที่สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงาน แต่ตัวองค์กรมีข้อได้เปรียบที่เป็นจุดแข็งหลายประการ ดังนั้น แทนที่จะรอจนกระทั่งสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ก็สามารถที่จะเลือกกลยุทธ์การแตกตัว หรือขยายขอบข่ายกิจการ (diversification Strategy) เพื่อใช้ประโยชน์จากจุดแข็งที่มีสร้างโอกาสในระยะยาวด้านอื่นๆ แทน

นอกจากนี้ สุปัญญา ไชยชาญ (2543) ได้ให้ข้อพิจารณาในการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการทำการวิเคราะห์ SWOT จะต้องทำการวิเคราะห์ให้ละเอียดถี่ถ้วน โดยต้องพิจารณาทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กร ถ้าขาดอันใดอันหนึ่งไปจะทำให้ไม่ทราบข้อมูลที่แท้จริง ซึ่งจะทำให้การปรับปรุงองค์กรไม่เป็นผลสำเร็จ การวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในองค์กร ถ้าสามารถแก้ไขปรับปรุงได้ก็ควรที่จะรีบแก้ไขโดยเร็ว ส่วนการวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรค เป็นสิ่งที่เราไม่สามารถควบคุมได้ แต่ก็ควรปรับองค์กรให้เข้ากับสภาวะสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ถ้าทำการวิเคราะห์ให้ละเอียดถี่ถ้วนและทำการแก้ไขอย่างแท้จริงในทุกปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว จะทำให้การดำเนินงานขององค์กรบรรลุผลสำเร็จโดยง่าย

1.7.4 แนวคิดการจัดการแบบมีส่วนร่วมแบบพหุภาคี

สมศักดิ์ สุขวงศ์และแอนดรู อิงเกิลส์ (2545) ได้ให้คำนิยามและแนวคิดหลักการจัดการร่วม ไว้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบพหุภาคี: แนวคิดพื้นฐาน และกระบวนการในการจัดการร่วมกัน โดยมีแนวคิดหลัก: การจัดการร่วมกัน

1. ให้ฝ่ายต่างๆ ได้เจรจาต่อรอง เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการ
2. ต้องมีผู้ทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดการเจรจาต่อรอง
3. จะต้องเจรจาให้มีข้อตกลงในเรื่องการเข้าถึง และสิทธิในการใช้ทรัพยากร
4. ผู้ใช้ทรัพยากร คือ คนสำคัญที่ต้องร่วมตัดสินใจและควบคุมการใช้

ทรัพยากร

5. รัฐมักสนใจกับเรื่องการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ และวิธีการใช้ทรัพยากร การกำหนดขอบเขตของการใช้จึงควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการต่อรองในขั้นตอนนี้ เพราะการจัดการก็คือ การกำหนดสิทธิและขอบเขตในการใช้ประโยชน์ เป็นตัวบอกว่าใครควรได้รับประโยชน์ จะใช้ปริมาณเท่าใด ภายใต้ขีดจำกัดอันใด

กิตติชัย รัตน์ (2545) ได้กล่าวถึง ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการพื้นที่แนวกันชนป่าอนุรักษ์ “การบริหารจัดการเชิงพื้นที่ (Area Approach)” นับเป็นการกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการเชิงพื้นที่ โดยเน้นการกำหนดพื้นที่เป้าหมายหลักของการพัฒนา และมองมิติของการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นการจัดการใน “ระบบลุ่มน้ำ (Watershed Management)” นั่นเอง แต่ก็ควรได้พิจารณาองค์ประกอบของการบริหารจัดการในมิติอื่นๆ ควบคู่ไปด้วยโดยเฉพาะการกำหนดบทบาทและภารกิจของหน่วยงานระดับปฏิบัติในพื้นที่เป้าหมายที่ชัดเจนและไม่ซ้อนทับบทบาท

หน้าที่ซึ่งกันและกัน ในทางกลับกันแต่ละหน่วยงานต้องมีบทบาทในการเสริมการดำเนินงานซึ่งกันและกัน และประการสุดท้ายการบริหารจัดการจะประสบความสำเร็จไม่ได้หากขาดแนวร่วมของประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้หน่วยงานผู้พัฒนาพื้นที่ควรมองบทบาทของชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้มีบทบาทในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ควบคู่กับบทบาทที่ชุมชนท้องถิ่นควรจะดำเนินการตามเจตนารมณ์ของกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นหลักการบริหารจัดการแบบ “พื้นที่-หน้าที่-การมีส่วนร่วม (Area-Function-Participation; AFP)” โดยการกำหนดกรอบยุทธศาสตร์เพื่อการบริหารจัดการพื้นที่ป่าแนวกันชนเพื่อการอนุรักษ์นั้น อย่างน้อยควรประกอบด้วยกรอบยุทธศาสตร์เพื่อการจัดการเชิงพื้นที่ดังนี้

(1) การกำหนดเป้าประสงค์ของการพัฒนาพื้นที่ให้ชัดเจน เนื่องจากสถานภาพของพื้นที่แต่ละแห่งมีศักยภาพการใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกันไป ทั้งนี้ให้พิจารณารูปแบบของการใช้ที่ดินว่าเป็นการใช้ที่ดินเพื่อการอนุรักษ์ (Conservation Area) หรือเพื่อการใช้ประโยชน์ (Utilization Area)

(2) การพิจารณาถึงข้อกำหนดหรือเงื่อนไขทางด้านกฎหมายที่บังคับใช้อยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่แนวกันชนบางแห่ง มีเงื่อนไขทางด้านกฎหมายครอบคลุมอยู่หลายตัวบทกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ หรือพระราชบัญญัติอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง การพิจารณาลักษณะของตัวบทกฎหมายจะช่วยให้สามารถกำหนดเป้าประสงค์ในการจัดการพื้นที่ได้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของกฎหมายได้

(3) การประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภายใต้การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและการเกิดขึ้นขององค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ของตนด้วย ทั้งนี้การดำเนินการใดๆ ต้องเป็นไปตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง แต่กึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่า องค์การบริหารส่วนตำบลย่อมมีสิทธิในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกับภาครัฐ

(4) การวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็งระบบชุมชน โดยการเข้าไปดำเนินงานมวลชนสัมพันธ์กับองค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง การประสานความร่วมมือกับแกนนำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมถึงการดำเนินกิจกรรมร่วมกันกับชุมชน เพื่อเป็นการสร้างแนวร่วมและสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างกัน

(5) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อการดำเนินงานในระดับพื้นที่ของหน่วยงานภาครัฐมีความใกล้ชิดกับชุมชนมากขึ้นแล้วให้มีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้แนวทางในการเสริมสร้างบทบาทของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมตามศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น รวมถึงการให้

ข้อมูลข่าวสารที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน รวมถึงการสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มด้านการอนุรักษ์ฯ

(6) การกำหนดกฎเกณฑ์ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน โดยการดึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนท้องถิ่นมาร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนงานและการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรภายในชุมชนอย่างมีคุณภาพและไม่กระทบต่อระบบนิเวศ

(7) การแก้ไขข้อขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรภายในชุมชน หากพบว่าบุคคลในชุมชนมีความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรภายในชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียควรเข้าไปมีบทบาทในการกำหนดหลักเกณฑ์ที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย เพื่อเป็นกติกาที่ทุกคนในชุมชนต้องยึดถือร่วมกัน การประสานความขัดแย้งต้องใช้แนวทาง Win-Win Approach

(8) การกำหนดการฟื้นฟูและบำรุงรักษาทรัพยากรของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติเมื่อมีการใช้ประโยชน์ไปช่วงเวลาหนึ่ง ควรมีการตรวจสอบสภาพของทรัพยากรและมีการฟื้นฟูตามช่วงเวลาที่เหมาะสม อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรควรเน้นการใช้ส่วนที่เพิ่มพูน และเก็บปริมาณสำรองไว้เป็นทรัพยากรต้นทุนของชุมชนต่อไป

(9) การใช้แนวทางการบริหารจัดการด้วยหลักธรรมาภิบาล ซึ่งเป็นหลักการบริหารที่โปร่งใส ยุติธรรมและสามารถตรวจสอบการบริหารจัดการได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารขององค์กรควรบริหารจัดการเพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลัก และเป็นผู้ที่มีความสนใจที่จะพัฒนาศักยภาพของตนเองอยู่เสมอ

กระบวนการประสานงานการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับพื้นที่นั้นค่อนข้างเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน เนื่องจากเกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ในชุมชน บางสถานการณ์ยังเกี่ยวข้องกับบุคคลจากภายนอกพื้นที่ด้วย ดังนั้น ในกระบวนการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติฯ จึงควรมีการนำเครื่องมือที่เหมาะสมมาใช้ในการตัดสินใจ การใช้ประโยชน์ เครื่องมือที่จะนำมาใช้ดังกล่าวต้องสามารถจัดการกับข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพื่อวางแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติฯ ได้เป็นอย่างดีและเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย และ “ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์” (Geographic Information Systems; GIS) นับว่าเป็นเครื่องมือที่สามารถนำมาใช้ในการตัดสินใจการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีการจัดเก็บข้อมูลในรูปแบบของข้อมูลเชิงแผนที่บนมาตราส่วนเดียวกัน ซึ่งสามารถนำข้อมูลเชิงแผนที่มาซ้อนทับ (Overlay) กันเพื่อวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในเชิงพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดการแบบมีส่วนร่วมเป็นการจัดการที่ทุกภาคส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องรวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการพื้นที่นั้นๆ โดยมีพื้นฐานวิธีการคิดแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม โดยมองสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างไม่แยกส่วนออกจากระบบสังคม ในงานของฉลาดชาย รมิตา

นนท์ (2537) ได้กล่าวถึงในระบอบประชาธิปไตยหัวใจของระบอบนี้คือ คนส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้อำนาจในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่ โดยมีขั้นตอนสามขั้นตอน ได้แก่

(1) ขั้นหลักการ โดยหลักการจะต้องยอมรับว่าทรัพยากรเป็นของประชาชน รัฐเป็นเพียงผู้ดูแลรักษาไว้ในนามของประชาชนเท่านั้น ซึ่งสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญที่ระบุว่า “ประชาชนคนไทยเป็นเจ้าของประเทศ” เพราะฉะนั้นทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ฯลฯ เป็นของประชาชนคนไทยนั่นเอง

(2) ขั้นวิธีการ เมื่อหลักการประชาธิปไตยถือว่าประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ เป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ วิธีการคือ ให้ประชาชนมามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุดและเป็นธรรมที่สุด ในรูปของการกระจายอำนาจ เช่น การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน การจัดการป่าชุมชน ในบางกรณีประชาชนไม่อาจเข้ามามีส่วนร่วมได้โดยตรง รัฐและหน่วยงานของรัฐจะต้องดำเนินการจัดการทรัพยากรนั้นๆ อย่างเปิดเผยโปร่งใส ให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารทุกขั้นตอนของการจัดการเมื่อเกิดปัญหาข้อใจของประชาชนทั่วไปจะต้องมีได้มีส่วนร่วมสาธารณะ

(3) ผลที่ได้ การจัดการทรัพยากรในระบอบประชาธิปไตยมีวัตถุประสงค์สูงสุด คือ ความเป็นธรรมอันได้แก่ เพื่อประโยชน์ของคนส่วนใหญ่แต่จะต้องไม่ทำลายหรือการละเมิดสิทธิของคนส่วนน้อย

ด้านกระบวนการมีส่วนร่วม สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (2551) ได้กล่าวไว้ดังนี้

(1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาพื้นที่ชุ่มน้ำ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การศึกษาคุณค่า ความสำคัญของพื้นที่ ปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นของพื้นที่ กลไกในการจัดการที่ผ่านมาเพื่อพัฒนาพื้นที่ รวมทั้งสภาพชุมชน การดำเนินชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการร่วมค้นหาปัญหา การหาสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

(2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน การรวบรวมกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องในทุกระดับ ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับส่วนกลาง เข้าร่วมอภิปรายและแสดงความคิดเห็นหรือการสนทนากลุ่ม เพื่อกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรเพื่อการดูแลจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ตามกรอบทางเลือกในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ซึ่งเป็นการผ่านการตัดสินใจขององค์กรต่างๆ ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย

(3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เป็นการสนับสนุนทั้งในด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือการเข้าร่วมการบริหารงาน การใช้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัด เป็นการประสานงานร่วม

ของทุกฝ่าย และการขอความร่วมมือช่วยเหลือจากภายนอก โดยการดำเนินงานให้เป็นไปตามการวางแผน และบทบาทที่จะต้องเกี่ยวข้องในทุกกลุ่มองค์กร เพื่อการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ

(4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเสริมกิจกรรมต่างๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านวัตถุ ด้านจิตใจ โดยให้อยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนกันของบุคคลและสังคม

(5) การมีส่วนร่วมในการติดตาม และการประเมินผลการดำเนินงาน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุ่มน้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างทันท่วงที หรือนำผลที่เกิดขึ้น ไปปรับปรุงเพื่อการวางแผนการจัดการต่อไปในอนาคต

ดังนั้น การจัดการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบ และแนวทางการร่วมมืออื่นๆ โดยทั่วไป เป็นองค์ประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการพื้นที่อนุรักษ์ การจัดการแบบมีส่วนร่วมหมายถึง การเป็นหุ้นส่วนที่หน่วยงานภาครัฐ ชุมชนในท้องถิ่น ผู้ใช้ทรัพยากร องค์กรพัฒนาเอกชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ รวมไปถึงกลุ่มสตรี คนจน และชนกลุ่มน้อย ที่จะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ตก ลงกันในความรับผิดชอบ อำนาจ สิทธิและหน้าที่ของแต่ละฝ่าย ในการจัดการพื้นที่เฉพาะแห่งที่กำหนดหรือชุดของทรัพยากรที่กำหนด ดังที่ สมศักดิ์ สุขวงศ์ (2541) กล่าวถึงการให้เหตุผลในการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม 1) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ นั้น มีผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย 2) เมื่อรัฐบาลจัดการทรัพยากรแต่เพียงผู้เดียวมักประสบปัญหาบ่อยครั้ง และความสำเร็จก็มีจำกัด 3) เมื่อผู้ใช้ทรัพยากรได้เข้าตัดสินใจ และรับผลประโยชน์ด้วย จะเป็นสิ่งจูงใจให้การจัดการมีประสิทธิภาพมากขึ้น 4) การร่วมมือในการจัดการทรัพยากรนั้น นำไปสู่ความร่วมมือด้านอื่นๆ เช่น การพัฒนาตนเอง ส่วนในงานของนิรันดร์ จงวุฒิวาศ์ (2527) ได้จำแนกรูปแบบของการมีส่วนร่วมสามประการ ตามลักษณะของการมีส่วนร่วมดังนี้ 1) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct Participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น การร่วมกลุ่มเยาวชน กลุ่มต่างๆ 2) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางสังคม (Indirect Participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน กรรมการหมู่บ้าน 3) การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ (Open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนประชาชน เช่น สถาบัน หรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เมื่อไรก็ได้

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แบบมีส่วนร่วม ได้กล่าวถึงอย่างทั่วทุกแห่ง เหตุผลก็เพราะว่าการจัดการมีผลกระทบทั้งทางบวกและลบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย คือบางคนได้ประโยชน์บางคนเสียประโยชน์ และหากรัฐบาลจัดการทรัพยากรอยู่เพียงฝ่ายเดียวมักประสบปัญหาบ่อยครั้ง แล้วความสำเร็จก็มีอยู่อย่างจำกัด บางเงื่อนไขก็สำเร็จ บางเงื่อนไขไม่บรรลุตามเป้าหมาย เมื่อผู้ใช้ทรัพยากรแล้ว คนที่ใช้ประโยชน์ถ้าร่วมกันในกระบวนการที่จะสร้างพันธมิตร ร่วม

ตัดสินใจร่วมรับผลประโยชน์บ้างจะเป็นสิ่งจูงใจให้การจัดการมีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่นเดียวกับงานของ Borrini – Feyerabend (1996) มองว่าการจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมเป็น สถานการณ์ที่ผู้เกี่ยวข้องหลักๆในพื้นที่เข้าร่วมในวิถีทางที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงาน หรือ การจัดการซึ่งในทางปฏิบัติเจ้าหน้าที่หรือผู้มีหน้าที่ตามกฎหมายในการจัดการพื้นที่เพื่อที่จะ คุ่มครองสร้างพันธมิตรกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อให้แน่ใจว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตระหนักใน บทบาทหน้าที่ สิทธิและความรับผิดชอบที่มีต่อพื้นที่ และในงานชิ้นนี้ก็มี การได้วางแนวทางในการ จัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม เป็นช่วงๆ โดยมีขั้นตอนหลักๆในการพัฒนากระบวนการจัดการพื้นที่ อย่างมีส่วนร่วมเป็นสามระดับ ได้แก่ ระดับแรก เป็นช่วงของการสร้างพันธมิตร เป็นระยะเวลาของ การประเมินทรัพยากร การจำแนกผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่รวมถึงการวิเคราะห์ความจำเป็น หรือความเป็นไปได้ในการหาข้อตกลงต่างๆและสรุปถึงประเด็นที่อาจจะต้องสนับสนุนการจัดตั้ง องค์กร เลือกตัวแทนหรือสร้างมิตินี้ในประเด็นสำคัญของการจัดการพื้นที่ ระดับต่อมา เป็นช่วงของ การพัฒนาข้อตกลงโดยขั้นตอนนี้มี การเริ่มตั้งแต่การตั้งผู้สนับสนุนกระบวนการที่เป็นอิสระต่อการ ทำงาน จัดการประชุมเพื่อกำหนดเป้าหมายและลำดับการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ ผู้รับผิดชอบพื้นที่ รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสนับสนุนกระบวนการของเวทีเจรจาต่างๆ เพื่อหาข้อตกลงและแก้ไข ปัญหาต่างๆ ข้อตกลงเบื้องต้น เป้าหมายร่วมกันในการดำเนินการ ในระดับสุดท้ายเป็นการ ดำเนินงานและทบทวนข้อตกลง เป็นช่วงที่จะเริ่มนำข้อตกลงและแนวทางต่างๆไปปฏิบัติ เพื่อให้ไป ถึงเป้าหมายที่ได้รับการกำหนดไว้ รวมถึงการติดตามกิจกรรมและสรุปผลการดำเนินกิจกรรม อย่างต่อเนื่อง

การจัดการแบบมีส่วนร่วม เป็นการเน้นเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมใน การบริหารจัดการและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาพื้นที่ดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาพื้นที่ ใดๆ ก็ตามหากผู้พัฒนาได้ให้ความสำคัญต่อชุมชนในพื้นที่เป็นลำดับแรกแล้ว ย่อมทำให้การพัฒนา ที่ได้รับการสนับสนุนจากชุมชนท้องถิ่น และยังเป็นเครือข่ายความร่วมมือให้กับหน่วยงานผู้พัฒนา พื้นที่ได้อย่างดี และยังเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่เน้นการกำหนดพื้นที่ เป็นเป้าหมายของ การพัฒนา ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับความร่วมมือในการดำเนินภารกิจของหลายๆ หน่วยงานในพื้นที่ เป้าหมายเดียวกัน โดยสามารถพัฒนาพื้นที่ที่แนวกันชนเพื่อการอนุรักษ์และกิจกรรมอย่างอื่นๆได้ตาม วัตถุประสงค์สำคัญสามประการ ตามที่ กิติชัย รัตนะ (2545) ได้กล่าวไว้ในหลักสูตรยุทธศาสตร์เชิง รุกเพื่อการจัดการพื้นที่แนวกันชน ดังนี้

1. เป็นพื้นที่สำหรับการศึกษาวิจัย และค้นคว้าเพื่อการเรียนรู้ (Research and Learning Center) ในเรื่องของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม จากลักษณะพื้นที่พบว่ามีความ หลากหลายทางชีวภาพสูง จึงเป็นจุดเด่นสำหรับการศึกษาวิจัยทั้งนักวิจัยในสายงานที่เกี่ยวข้องและ

ยังเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับราษฎรและเยาวชนในชุมชนใกล้เคียง

2. เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากพื้นที่แนวกันชนโดยมากมีการเจริญเติบโตของระบบนิเวศป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ แม้ว่าจะถูกรบกวนจากกิจกรรมของมนุษย์บ้างก็ตาม ดังนั้น การที่มีชุมชนตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบพื้นที่แนวกันชน จึงเป็นการใช้โอกาสดังกล่าวให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ของตนและคอยเป็นหูเป็นตาในการเฝ้าระวังกิจกรรมที่จะเป็นการรบกวนระบบนิเวศในพื้นที่

3. เพื่อสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม (People Participation) ในการบริหารจัดการในพื้นที่ ทั้งจากการเข้าไปร่วมการกำหนดกิจกรรมสนับสนุนในด้านต่างๆ โดยเฉพาะกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้ากับการจัดการพื้นที่ป่ากันชนเพื่อการอนุรักษ์

ชิมบา ซาน (2544) กล่าวในคู่มือการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไว้ว่า ในการวางแผนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ขั้นตอนสำคัญหนึ่งคือ การทำความเข้าใจในความต้องการของชุมชนท้องถิ่นเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ และนำความต้องการนั้นผนวกรวมในข้อเสนอมาตรการการจัดการ นอกจากนั้นในแผนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ควรคำนึงถึงการใช้ประโยชน์พื้นที่ชุ่มน้ำแบบดั้งเดิมและยั่งยืนให้มากที่สุดด้วย และควรมีคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายและผู้ที่ทำหน้าที่จัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ควบคุมการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ ส่วนในเรื่องของการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการคุ้มครองพื้นที่ชุ่มน้ำจะช่วยลดความขัดแย้งและความแตกแยก การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น รวมถึง:

1. มีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ
2. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการพัฒนาที่กำลังวางแผนว่าจะเกิดขึ้นในพื้นที่ชุ่มน้ำ
3. ได้รับประโยชน์จากพื้นที่ชุ่มน้ำ ในรูปแบบของการสร้างอาชีพจากการท่องเที่ยว และการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรแบบดั้งเดิมและอย่างยั่งยืน
4. ได้รับสิทธิพิเศษ (เช่น โอกาสในการเข้าถึงและใช้สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ) ตามสมควร
5. ร่วมจัดและดำเนินการกิจกรรมพิเศษ เช่น เทศกาลนกน้ำ

ผู้ทำหน้าที่จัดการพื้นที่ชุ่มน้ำควรพบปะพูดคุยปรึกษาหารือกับกลุ่มผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย(ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน) อย่างสม่ำเสมอ เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการพื้นที่ชุ่มน้ำ วิธีการจัดการ และภัยคุกคามจากภายนอก ตลอดจนแนวทางปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้น

1.7.5 บทสรุปจากการทบทวนแนวคิด

ด้านแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นการพัฒนาทุกมิติ ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีผลดีต่ปัจจุบันและส่งผลดีต่ออนาคตตลอดจนเกิดความยั่งยืนต่อไป ดังนั้นการแก้ปัญหาในเรื่องการจัดการทรัพยากรได้ตรงจุดและถูกต้องจึงต้องอาศัยทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมในการจัดการทรัพยากรเพื่อที่จะสามารถขับเคลื่อนให้สังคมและสิ่งแวดล้อมพัฒนาไปพร้อมๆกัน การที่จะพัฒนาให้ได้ดีจะต้องนำการพัฒนาความควบคู่พร้อมๆกันในทุกๆ ด้านทุกๆ ส่วนและทุกๆ องค์กร นั่นก็คือ การพัฒนาคนสังคมสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืนโดยไม่ละทิ้งภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนๆ เพื่อมีทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ได้มีอยู่ มีใช้ มีกิน ไว้คู่กับมนุษย์สืบต่อไป

ด้านแนวคิดการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต้องอาศัยจากตัวมนุษย์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่นั้นๆ เพื่อไม่เป็นสิทธิเชิงเดี่ยว ในแบบเบ็ดเสร็จด้านการจัดการทรัพยากร เพราะจากที่ผ่านมา รัฐใช้นโยบายสิทธิเชิงเดี่ยวในการจัดการพื้นที่ ที่ประกาศเป็นพื้นที่อุทยานและเขตห้ามล่าสัตว์ป่า ส่งผลให้เกิดการจัดการฝ่ายภาครัฐเป็นฝ่ายเดียว โดยประชาชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง ดังนั้นการจัดการที่ดีต้องเกิดมาจากทุกฝ่ายมีส่วนร่วม ตั้งแต่กระบวนการเริ่มต้น ถึงกระบวนการสุดท้าย เพื่อเกิดการคิดและร่วมมือถ่วงดุลตรวจสอบกันทุกฝ่าย เพื่อให้การบริหารการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมบรรลุตามวัตถุประสงค์ร่วมกันของแต่ละพื้นที่รวมถึง ตามสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของพื้นที่นั้นๆ

ด้านการใช้ SWOT Analysis เครื่องมือที่สามารถเป็นตัวช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลให้ได้ออกมานั้นคือการใช้ เครื่องมือ SWOT โดยเกิดมาจากการลงพื้นที่จริง ร่วมกับการระดมสมองจากภาคส่วนต่างๆที่เกี่ยวข้องกับทางพื้นที่นั้นๆ เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย เพื่อพิจารณาถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ของพื้นที่

ด้านแนวคิดการจัดการแบบพหุภาคี การจัดการที่เกิดจากการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ในทุกกระบวนการของการจัดการ โดยเริ่มตั้งแต่กระบวนการคิดวิเคราะห์การเริ่มต้นงานคือขั้นแรกปรึกษาพูดคุยด้านการจัดการ เพื่อให้ได้การทำงานด้านต่างๆ ที่มีอยู่ หรือ เกิดใหม่ในพื้นที่ขั้นสองระดมสมองเพื่อหาหน่วยงานจากภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานแต่ละด้านในพื้นที่ส่วนต่างๆ ให้มีการรับผิดชอบในด้านนั้นๆ เพื่อป้องกัน การทำงานไม่ซ้ำซ้อน ขั้นที่สามมอบหมายงานแก่ภาคส่วนต่างๆ ขั้นที่สี่ติดตามและรายงานผลของการดำเนินการในทุกๆเดือน ขั้นตอนที่ห้าตรวจสอบการทำงานร่วมกันจากทุกภาคส่วนตลอดจนการติดตามตรวจสอบและประเมินผลของ

การดำเนินการจากภาคส่วนต่างๆ ดังนั้น การร่วมด้วยช่วยคิดของกระบวนการทำงานทุกขั้นตอนในการจัดการพื้นที่และเกิดจากภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ช่วยในด้านดำเนินการอย่างเป็นทางการที่เกิดจากทุกภาคส่วน ของทุกขั้นตอนในการทำงาน ตลอดจนถึงการตรวจสอบและประเมินผลจากการทำงานของแต่ละภาคส่วนเพื่อให้เกิดผลและไม่ซ้ำซ้อนทั้งด้านกระบวนการทำงาน และทางด้านพื้นที่ ดังนั้น ทุกภาคส่วนที่ทำหน้าที่ในการจัดการพื้นที่นั้นมีการปรึกษาและรายงานการดำเนินงานของแต่ละภาคส่วน เพื่อเป้าหมายเดียวกันของการจัดการแบบพหุภาคี

1.8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ผู้ศึกษาพบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากบทความ เอกสาร และรายงานการวิจัยที่ปรากฏเผยแพร่และเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การศึกษา จึงได้ทบทวนวรรณกรรมโดยจำแนกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

1.8.1 ด้านการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาแบบยั่งยืน เป็นการพัฒนามีลักษณะบูรณาการ (integrate) คือ ทำให้เกิดเป็นองค์รวม (Holistic) มีความหมายว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องจะต้องประสานกันครบองค์ และมีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ มีดุลยภาพ (Balanced) หรืออีกนัยหนึ่ง คือการทำให้กิจกรรมของมนุษย์สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ดังนั้นในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงแยกได้เป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาคน และการพัฒนาที่ยั่งยืน มีงานที่ศึกษาของ จุฑามาศ คำทอง (2546) ศึกษาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน จากงานวิจัยพบว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการผลิตที่ยั่งยืนใน 3 ลักษณะ คือ 1.การเชื่อมโยงแนวคิดและบทเรียนเพื่อการจัดการทรัพยากร ชุมชนได้มีการเชื่อมโยงความรู้เพื่อการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ของชุมชน โดยอาศัยความรู้เดิมในการใช้ทรัพยากรและความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงระบบที่มีการปรับมาใช้ให้เชื่อมโยงกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม คือการกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ระเบียบใหม่ของชุมชน มีการจัดการที่ครอบคลุมถึงการป้องกันคือ มีการสำรวจ ลาดตระเวนร่วมกัน ทำแนวกันไฟในพื้นที่ป่า การบำรุงรักษาฟื้นฟู การปลูกเสริมป่าด้วยพืชพรรณที่มีคุณค่าทั้งไม้ใช้สอย ไม้อาหาร และพืชสมุนไพร และร่วมกันจัดทำฝายต้นน้ำลำธาร 2. การเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน ได้มีวิธีการเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยการนำวิถีการปฏิบัติแบบเดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ สร้างระเบียบและกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติ การดูแลทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ใช้ที่ดิน เพื่อการผลิตในขนาดที่พอเหมาะ มีการ

วางแผนการผลิตเพื่อการบริโภคทั้งปี ผลผลิตที่ได้มุ่งเพื่อบริโภคในชุมชนเป็นเป้าหมายหลักไม่ใช่เพื่อขาย 3. การถ่ายทอดและการสร้างเครือข่าย ชุมชนมีการถ่ายทอดแนวคิดและอุดมการณ์เกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนแก่คนรุ่นต่อมาด้วยการประชุม การหารือ การสรุปบทเรียน การชี้แจงประจำเดือน และการสร้างเครือข่ายกับสถาบันในชุมชน โรงเรียน แกนนำครอบครัวและเยาวชน โดยใช้ทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ ชุมชนยังมีการสร้างเครือข่ายกับภายนอกด้วยการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนกับชุมชน ระหว่างชุมชนกับองค์กรที่เข้ามาศึกษาในชุมชนซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของคนทั่วไป

ชลรงค์ ทองสง (2546) ศึกษาเรื่องพัฒนาการในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประชาคมอนุรักษ์เทือกเขาหลวงจังหวัดนครศรีธรรมราชผลการศึกษาพบว่าผลของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของประชาคมอนุรักษ์เทือกเขาหลวง มีการแบ่งผลที่เกิดขึ้นได้เป็น สองด้านด้วยกัน ประการแรกคือ ผลของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่ออุทยานแห่งชาติเขาหลวงซึ่งผลที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการลดลงของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาหลวง และความสัมพันธ์ภาพที่ดีขึ้นระหว่างอุทยานแห่งชาติเขาหลวงกับชุมชนในท้องถิ่น ประการที่สองผลของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติต่อชุมชนในท้องถิ่นซึ่งเป็นการดำเนินการที่เกิดขึ้นได้ก่อให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนการวิจัยครั้งนี้พบว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประชาคมอนุรักษ์เทือกเขาหลวงก็นำมาสู่องค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน เป็นการนำองค์ความรู้ที่ได้จากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในสามส่วนคือ องค์ความรู้ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ และองค์ความรู้ในการบูรณาการ กระบวนการเรียนรู้ซึ่งสามารถที่จะนำไปสู่การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนได้ ซึ่งเป็นการสอดคล้องกับชูเกียรติ สีสวรรณ์ (2546) ได้กล่าวถึงแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนถูกนำมาเป็นแนวทางในการจัดการแก้ปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่กำลังถูกทำลายลงไปโดยใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสมโดยให้โอกาสทุกกลุ่มทั้งภาครัฐ และเอกชนเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางเพื่อให้เกิดการดำเนินการทางสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาอย่างสมดุล และนอกจากนี้ในงานศึกษายังมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ในด้านการสนับสนุนการดำเนินงานของประชาคมอนุรักษ์เทือกเขาหลวง ทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรต่างๆ เป็นไปอย่างเป็นรูปแบบเดียวกัน จึงสามารถทำให้เกิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนได้

1.8.2 ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

ชูศักดิ์ วิทยาภัก (2531) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำปึงตอนเหนือ : ศึกษากรณีอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โครงการศึกษาชุมชนภาคเหนือกับศักยภาพในการพัฒนา ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในบริเวณลุ่มแม่ น้ำปึง พบว่า

ประชาชนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นสนับสนุนกับแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ในลักษณะของป่าไม้ชุมชนหรือป่าไม้สังคม ทั้งนี้เพราะว่าประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์และรักษาป่าไม้ ซึ่งมีอยู่ใกล้ชุมชนของตนเอง มากกว่าที่จะเห็นคนอื่นมาลักลอบตัดหรือสัมปทานป่าไม้ โดยที่ประชาชนเองได้แต่เฝ้าดูเฉยๆ เพราะไม่มีสิทธิและอำนาจ หน้าที่

สามารถ สุมโนจิตราภรณ์ (2548) วิจัยเรื่อง การจัดการป่าไม้โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน: กรณีศึกษาพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุง อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย” ในด้านการจัดการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ในพื้นที่คอยดุงได้รับความร่วมมือและตอบสนองเป็นอย่างดีจากสมาชิกในชุมชน 10 หมู่บ้าน เนื่องจากผู้นำชุมชนที่เป็นคนรุ่นใหม่ ที่มีประสบการณ์จากการเรียนรู้แลกเปลี่ยนกับภาคเอกชนและนักวิชาการ ทั้งจากการฝึกอบรม การฝึกปฏิบัติ ตลอดจนเป็นผู้ที่มีความเป็นผู้นำ มีความตั้งใจและแนวคิดที่ต้องการช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจให้กับตนเองและชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ โดยร่วมกับเจ้าหน้าที่โครงการที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการและภาคเอกชนที่มีทัศนคติใกล้เคียงกันและเป็นแนวทางเดียวกันที่ต้องการให้คนสามารถอยู่ร่วมกับป่าไม้ได้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน อันเป็นการรักษาสมดุลของสิ่งมีชีวิต ตลอดจนการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเพื่อให้สามารถมีรายได้เพียงพอเพียงในการดำรงชีวิตอยู่ได้ ซึ่งมีการเรียนรู้และพัฒนาจนประสบผลสำเร็จ และนอกจากนี้ การจัดการป่าไม้โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่โครงการพัฒนาคอยดุง ยังเป็นแหล่งเผยแพร่ความรู้ในการจัดการทรัพยากร เป็นที่ศึกษาดูงานแก่ชุมชนอื่นๆ

ในปีถัดมา มีงานวิจัยของ อูราธิษั อิวาง (2550) เรื่อง “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายเยาวชนชุมชนน้ำแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า การรวมกลุ่มของเยาวชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เกิดจากการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงาน กลุ่ม องค์กร ภาครัฐบาล และเอกชนที่มีอยู่ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยมีด้านสังคมและครอบครัวเป็นกลไกสำคัญในการสร้างจิตสำนึกและความตระหนักในเรื่องการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ด้านความสัมพันธ์เป็นการเชื่อมโยงติดต่อระหว่างเยาวชนด้วยกันและกลุ่มเยาวชนกับกลุ่มอื่นๆ ด้วยการร่วมกิจกรรม ส่วนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเกิดจากการเรียนรู้และร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชนได้เกิดจากการใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งประกอบไปด้วย การค้นหาปัญหาและสาเหตุ วางแผนดำเนินการ ลงมือปฏิบัติกิจกรรมและติดตามประเมินผล โดยรูปแบบการจัดการกิจกรรมทั้งการนำความรู้เดิมมาใช้และประยุกต์จากการเรียนรู้สิ่งใหม่ ผลที่เกิดจากการได้เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมทำให้เยาวชนตระหนักในคุณค่าของตนเอง รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนอันนำไปสู่การจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

1.8.3 SWOT Analysis

สมคะเน วีระสมิทธิ์ (2544) ศึกษาเรื่อง การวิเคราะห์สถานการณ์ของสหกรณ์การเกษตรไชยปราการ โดยวิธี SWOT จากการศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ของสหกรณ์การเกษตรไชยปราการ ในด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและข้อจำกัดและเพื่อประเมินผลการใช้เครื่องมือ SWOT analysis ในการวิเคราะห์ ผลของการวิจัยพบว่า สหกรณ์การเกษตรไชยปราการมีการผลิตน้ำมันดิบ เป็นกิจกรรมหลัก สหกรณ์มีจุดแข็งด้านผู้นำ และกรรมการที่สามารถแก้ไขวิกฤตด้านตลาดได้ รวมทั้งความสามารถในการประสานความร่วมมือจากแหล่งทุนวิจัย หน่วยงานภาครัฐ ชุมชนเกษตรกร ผู้เลี้ยงโคนมภาคเหนือ รวมทั้งบริษัทแปรรูป จุดอ่อน คือ ขาดพัฒนาบุคลากรรุ่นใหม่ ด้านการจัดการ โอกาส คือ องค์กรที่พร้อมให้ความร่วมมือ และอุปสรรค คือ การตลาด จากงานวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ สหกรณ์ควรจัดให้มีการวิเคราะห์สถานการณ์ โดยใช้ SWOT analysis อย่างต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ เพื่อให้แผนกลยุทธ์สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง

สมลักษณ์ วรินทร์นุวัตร (2547) ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้ SWOT Analysis เพื่อการพัฒนายุทธศาสตร์ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กรณีศึกษา บมจ.ธนาคารกรุงไทย ในงานวิจัยเป็นการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของ บมจ.ธนาคารกรุงไทย โดยมีการนำเทคนิคการวิเคราะห์จุด แข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด (SWOT Analysis) มาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สถานการณ์ และปัจจัยตัวแปรอันจะมีผลกระทบต่อการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของธนาคาร ใน ระยะเวลา 3 ปี (ปี พ.ศ.2548 – 2551) การศึกษาได้ทำการวิเคราะห์ SWOT Analysis ซึ่งเป็นเทคนิคหนึ่งในการกำหนด ยุทธศาสตร์ที่ผู้แทนของผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ได้ให้ความเห็น/ข้อมูลที่มาจากมุมมองของตน ผ่านกระบวนการที่มีขั้นตอนและมีข้อมูลรองรับ โดยได้จัดการประชุม Stakeholders ขึ้น 2 ครั้ง ซึ่งผล จากการศึกษาได้นำมาสู่ยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนา ICT ของ บมจ.ธนาคารกรุงไทย จำนวน 4 ยุทธศาสตร์คือ 1. สร้างความเข้มแข็งให้กับระบบ E-Banking เพื่อรักษาส่วนแบ่งตลาด และเพิ่ม จำนวนลูกค้าให้มากขึ้น 2. สร้างเครือข่าย เพื่อสนับสนุนการใช้บริการของลูกค้าที่ผ่านระบบ E-Banking และ เพิ่มรายได้ 3. ส่งเสริมการฝึกอบรมด้าน ICT เพื่อเสริมสร้างความรู้ชำนาญในการปฏิบัติงาน ของพนักงานให้มีประสิทธิภาพ 4. เชื่อมโยงข้อมูลกับสถาบันการเงินอื่น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานและ ลดต้นทุน

1.8.4 ด้านการจัดการอย่างมีส่วนร่วมแบบพหุภาคี

เสื่อ อภิชาติเกรียงไกร (2543) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรน้ำกรณีพื้นที่ลุ่มน้ำตะคอง จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำตะคองเคยมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรน้ำค่อนข้างน้อย ทั้งบทบาทในการนำเสนอปัญหา

แจ้งหรือเข้าร่วมประชุมเพื่อค้นหาสาเหตุ บทบาทในการร่วมวางแผนดำเนินการ บทบาทในการออกค่าใช้จ่าย บทบาทในการออกแรงหรือเข้าร่วมแก้ไขปัญหา และบทบาทในการร่วมติดตามหรือประเมินผล การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ นั้นมีแรงจูงใจจากการชักนำหรือริเริ่มจากหน่วยงานราชการต่างๆ ทั้งนี้เพราะประชาชนคิดว่าเจ้าหน้าที่ในการจัดการนั้นเป็นเรื่องของหน่วยงานราชการเท่านั้น ประชาชนไม่ควรยุ่งเกี่ยว แต่หากหน่วยงานราชการใดๆ มาชักชวนหรือขอร้องก็พร้อมที่จะเข้าร่วมมือด้วย ในส่วนบทบาทของประชาชนยังไม่ได้รับการส่งเสริมอย่างจริงจัง ในขณะที่หน่วยงานราชการระดับล่าง องค์กรปกครองท้องถิ่นต่างๆ มีบทบาทน้อย ประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำและองค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทมากขึ้น และได้พยายามที่จะประสานบทบาททุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำลำตะคองนี้ เพื่อร่วมกันบริหารจัดการ แต่ยังไม่ประสบความสำเร็จเพราะการกำหนดบทบาทที่ชัดเจนของแต่ละภาคส่วนนั้นยังไม่ได้เริ่มแต่อย่างใด ยังเป็นเพียงข้อบัญญัติในนโยบายและกฎหมายเท่านั้น และมีข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัยของเสื่อ ในครั้งนี้ คือ รัฐควรกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรน้ำลงไปสู่องค์กรใดหรือในรูปคณะกรรมการ ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแทนของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลและภาคส่วนต่างๆ ที่อยู่ในลุ่มน้ำตะคองทั้งฝ่ายประชาชน ภาคอุตสาหกรรม ภาคการเกษตร ภาคบริหาร รวมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น กรมชลประทาน เป็นต้น และควรให้อำนาจหน้าที่ในการจัดการอย่างเต็มรูปแบบแก่องค์กรดังกล่าว อีกทั้งสามารถจัดเรื่องงบประมาณต่างๆ ได้ด้วยตนเองอีกด้วย จึงจะทำให้การจัดการปัญหาทรัพยากรน้ำลุ่มน้ำลำตะคองได้รับการจัดการอย่างถูกต้องและเป็นธรรม มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งจะส่งผลดีต่อการพัฒนาการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติในระยะอื่น ในปีเดียวกันมีงานวิจัยของโสรัจจ์ ตาปมานนท์ (2543) ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่คำปอง จังหวัดแพร่ ผลการศึกษา พบว่าในขั้นตอนการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ขั้นตอนการวางแผนแก้ไขปัญหาวงบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ ขั้นตอนการปฏิบัติตามแผนชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ขั้นตอนการติดตามประเมินผลชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับต่ำ และภาพรวมของการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ ต้นน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่คำปองของชาวบ้านอยู่ในระดับต่ำ แต่ชาวบ้านที่ทำงานกับหน่วยงานป่าจะมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำมากกว่าชาวบ้านกลุ่มอื่นในทุกขั้นตอน การมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ต้นน้ำและภาพรวมของการมีส่วนร่วม

ในขณะที่จากการศึกษางานวิจัยชิ้นอื่นๆ เช่น เสื่อ อภิชาติเกรียงไกร โสรัจจ์ ตาปมานนท์ มองเฉพาะการทำงานร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนเท่านั้นและพบว่าประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการการทรัพยากรธรรมชาติของขั้นตอนการกำหนดนโยบาย วางแผนร่วมกัน การ

ได้รับผลของกิจกรรม การร่วมตรวจสอบและประเมินผลร่วมกันของกิจกรรมในขั้นตอนปฏิบัติ
เท่านั้น แต่ยังมีงานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งของปรียวรรณ สุวรรณศูนย์ (2549) ศึกษาในส่วนเอกชนด้วยโดย
มีการศึกษาเรื่องของ “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนในกระบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน
ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: กรณีศึกษาโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิง มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่า
และพรรณพืชแห่งประเทศไทย” ที่ไม่ได้ศึกษาเพียงแต่การทำงานร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชนอย่าง
เดียว แต่มีการศึกษาถึงองค์กรพัฒนาเอกชนที่ได้เข้ามาสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน
ทำให้ชุมชนอำเภอเชียงดาวสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้มากขึ้น
ไม่เพียงแต่ในขั้นตอนดำเนินกิจกรรมเท่านั้น แต่ได้มีส่วนร่วมในทุกๆ ขั้นตอน เกิดเป็นผลของ
กิจกรรม เช่น การรวมตัวเป็นเครือข่ายระหว่างชุมชนร่วมกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเข้าร่วม
การเรียกร้องให้รัฐออกพ.ร.บ. ป่าชุมชนฉบับประชาชน เป็นต้น การทำงานทางโครงการจัดการลุ่ม
น้ำแม่ปิงตอนบนนอกจากจะส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน ยังมีการเคลื่อนไหวของ
กลุ่มเองด้วย คือมีการต่อรองกับรัฐเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเกิดการ
รวมกลุ่มเป็นภาคี หรือองค์กรพันธมิตรอื่นๆ โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ ดังนั้น การ
ศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้พบว่า การได้ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน หรือกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่
หลากหลายเข้ามาเพิ่มมากขึ้น พบว่าประชาชนมีความกระตือรือร้นอยากเข้าไปมีส่วนร่วมใน
กิจกรรมมากขึ้น ภาคประชาชนมีบทบาทเพิ่มตามมาด้วย ยังมีข้อเสนอแนะ การที่จะทำให้อา
ประชาชนมีพื้นที่ทางสังคมมากขึ้นนั้น จำเป็นที่จะต้องให้บทบาทภาครัฐเข้าไปบทบาทภาค
ประชาชนคือ ทั้งชุมชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาทำงานร่วมกับ
รัฐมากขึ้น ตลอดจนการลดทัศนคติองค์กรพัฒนาเอกชนลงไปด้วย ซึ่งจะทำให้การทำงานร่วมกันใน
เชิงลักษณะบูรณาการแบบสังคมน่วมรัฐ ย่อมสำเร็จไปด้วย

เอื้ออิศรา หงส์หิรัญ (2544) ศึกษาในเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการ
กว๊านพะเยาและพื้นที่โดยรอบ ผลการศึกษาสรุปได้ว่าลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการ
กว๊านพะเยาและพื้นที่โดยรอบในปัจจุบัน มีการใช้ประโยชน์ทั้งในส่วนของภาครัฐ ประชาชน และ
ประชาสังคม สำหรับการจัดการ ส่วนใหญ่เป็นการจัดการโดยหน่วยงานของรัฐ โดยประชาชนมี
ส่วนร่วมบ้างในเรื่องของการอนุรักษ์และการพัฒนา โดยมีการพบว่าในชุมชนแต่ละแห่งจะมี
หน่วยงานองค์กรท้องถิ่นที่ทำหน้าที่ในการปกครองดูแลชุมชนและอยู่ใกล้ชิดกับคนในชุมชนมาก
ที่สุด ซึ่งเป็นองค์กรที่จะสามารถกระตุ้นและผลักดันชุมชนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการกว๊าน
พะเยาได้เป็นรูปธรรมและปัจจัยส่วนบุคคลแตกต่างกัน ทำให้รูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการ
กว๊านพะเยาและพื้นที่โดยรอบของประชาชนแตกต่างกัน โดยมีการจำแนกไว้ดังนี้ การได้รับ
ข่าวสารเกี่ยวกับความเสื่อมโทรมของกว๊านพะเยา และการได้รับประโยชน์จากกว๊านพะเยา ที่

แตกต่างกัน มีผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการกวนพะเยาและพื้นที่โดยรอบของประชาชน ด้านการมองภาพลักษณ์ของกวนพะเยาที่แตกต่างกัน เป็นปัจจัยทั้งที่มีผลและไม่มีผลต่อรูปแบบการมีส่วนร่วมในการจัดการกวนพะเยาและพื้นที่โดยรอบของประชาชน

ประชา จันทรทอแสง (2547) การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่โถบ้านเซโคชา หมู่ที่ 9 ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ได้กล่าวไว้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นที่ผ่านมามีสาเหตุจากการที่ชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ยอมที่จะเรียนรู้ปัญหาร่วมกัน จนกระทั่งในระยะหลังมานี้ที่ให้เกิดเครือข่ายและกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ในการจัดการกับปัญหา การหันหน้าเข้าหากันเพื่อหาข้อยุติหรือข้อตกลงร่วมกัน เพื่อสร้างความพึงพอใจให้กับทุกฝ่ายภายใต้กฎหมายของรัฐและจารีตประเพณีของชุมชน ภายใต้หลัก “ การจัดการแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ” ทางออกในการจัดการกับปัญหาคือรัฐจะต้องยอมให้ทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็ชุมชน รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ ได้มีส่วนร่วมในการจัดการอย่างแท้จริง ภายใต้การคำนึงวิถีชีวิต จารีต ประเพณีของชุมชน การยอมรับสิทธิของชุมชน รวมถึงการผสมผสานระหว่างวิชาการและภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในการแก้ไขและจัดการกับปัญหาอย่างสร้างสรรค์

ด้านการจัดการแบบมีส่วนร่วม ของ สามารต สุมโนจิตราภรณ์ (2548) ซึ่งมีความสอดคล้องในด้านของการจัดการทรัพยากรนั้น ก็คือการจัดการป่าไฟ้พื้นที่โครงการคอยตุ้ง ในประเด็นของการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการศึกษาเขาพบว่า ประเด็นของการมีส่วนร่วมของชุมชนที่คินั้นต้องมีการจัดสรรประโยชน์อย่างยุติธรรม มีกฎระเบียบและบทลงโทษเป็นที่ยอมรับจากทุกกลุ่ม ทุกระดับ โดยเฉพาะกลุ่มใหญ่ของชุมชนและมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ทุ่มเทและเสียสละให้กับส่วนรวม ทนสถานการณ์ โปรงใส และเป็นนักประสานงานที่มาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนองค์กรเอกชนที่เกี่ยวข้อง จะทำให้ชุมชนนั้นๆ เข้มแข็งและมั่นคงตามนโยบายแห่งรัฐที่จะแก้ปัญหาความยากจนและเสริมสร้างความร่วมมือในทุกกระดับเพื่อฟื้นฟูทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ อย่างมีการจัดการอย่างยั่งยืนให้สมบูรณ์เพื่ออนาคตของคนรุ่นใหม่

จากงานที่ผ่านมาจะเป็นการจัดการโดยชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนกับภาครัฐ หรือจะเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วมชุมชนเองและการจัดการแบบเครือข่าย ส่วนงานด้านการจัดการอย่างมีส่วนร่วมโดยมีทุกภาคส่วน รวมทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ยังไม่มีการศึกษา แต่การให้ข้อคิดให้คำนิยาม และหลักของการจัดการแบบมีส่วนร่วมที่ทุกฝ่ายร่วมกันจัดการ โดยมีการให้ข้อเสนอแนะในการทำงานวิจัยครั้งต่อไปดังเช่นงานวิจัยของเสื่อ อภิชาติเกรียงไกร และงานวิจัยของสมหมาย ชินนาค (2548) ศึกษาเรื่อง “วิถีชีวิต ผู้คน และพื้นที่ชุ่มน้ำ: พลวัตการจัดการทรัพยากรในระบบนิเวศแบบ “กูด” ของชุมชนเมืองในเขตรอยต่อเทศบาลนครอุบลราชธานีกับเทศบาลเมืองวารินชำราบ

จังหวัดอุบลราชธานี” ก็ได้ให้ข้อเสนอแนะควรที่จะมีการจัดทำยุทธศาสตร์การบริหารจัดการพื้นที่ ชุมชนในเขตเมืองแบบมีส่วนร่วม โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่ กำลังเกิดขึ้นและที่จะเกิดขึ้นและที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และเพื่อที่จะนำไปสู่การฟื้นฟูความ หลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้

นอกเหนือจากงานวิจัยที่กล่าวแล้วข้างต้นยังมีงานศึกษาในพื้นที่ทะเลน้อย “เรื่อง แนวทางการพัฒนาพื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง” ของ รุปลี รัตนาถาวร (2545) สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง ได้มีการศึกษา สภาพปัจจุบัน(พ.ศ.2545) ด้านกายภาพที่มีผลต่อการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่า ทะเลน้อย และมีการเสนอแนะแนวทางการใช้ประโยชน์พื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยมีการ ออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในกรณีวิจัยเล่มนี้ เขาได้แนะแนว ทางการใช้ประโยชน์พื้นที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย โดยมีการแบ่ง พื้นที่ในบริเวณต่างๆ ควรจัดเป็นเขตประเภทใดบ้าง และมีการออกแบบสิ่งอำนวยความสะดวกที่ จำเป็นต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตพื้นที่ศึกษาโดยกำหนดเขตต่างๆ นั้นเป็นเส้นทางประเภท ใดบ้าง เพื่อสะดวกในการท่องเที่ยว

1.9 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

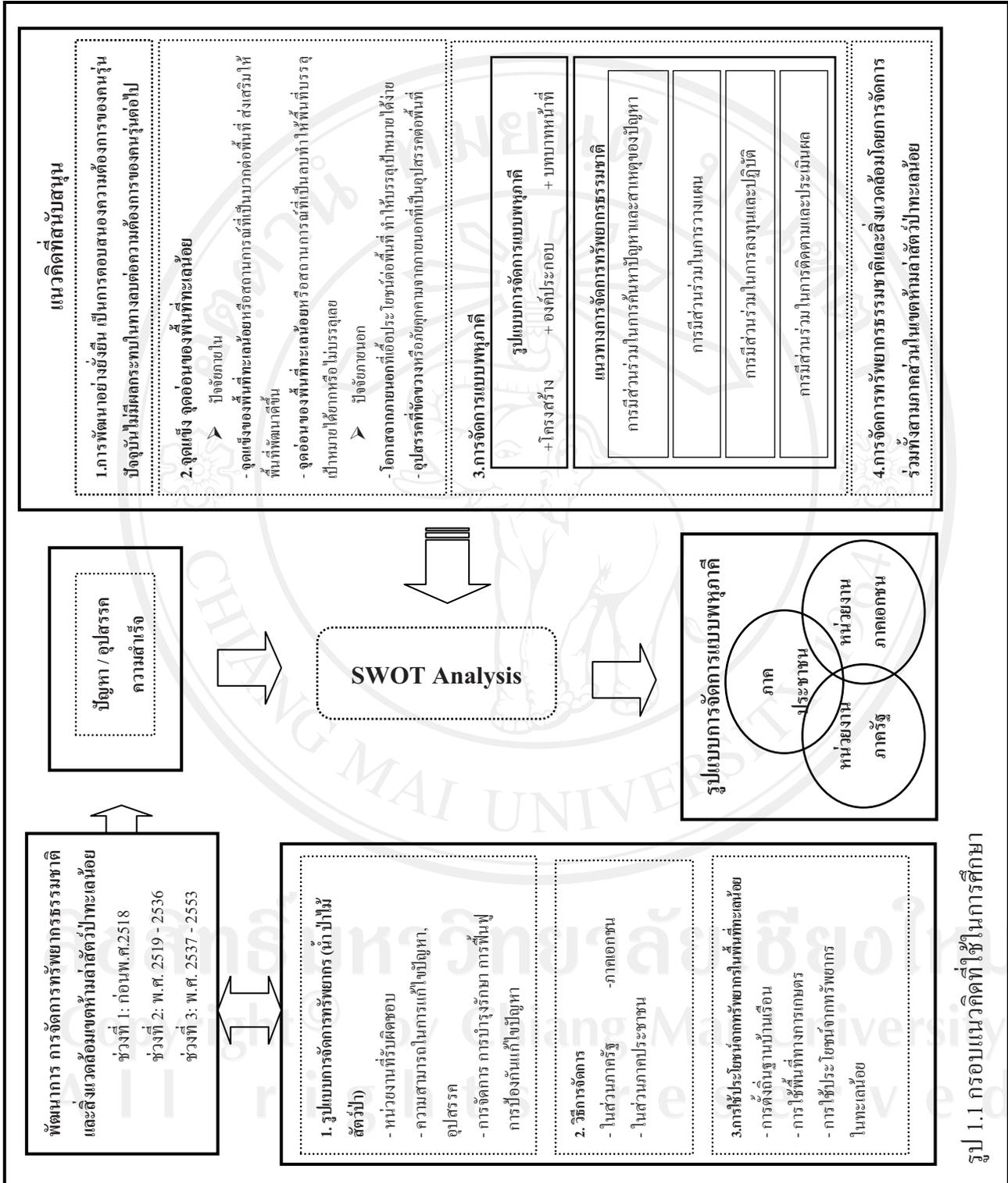
การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในด้านพัฒนาการ และความเป็นมาของการจัดการ ในเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ในสามช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ.2518 จนถึงปีพ.ศ.2552 ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรของรัฐในรูปแบบการก่อตั้งเขตห้ามล่าสัตว์ ป่าทะเลน้อย และจากประวัติความเป็นมาของผู้คนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่และโดยรอบของพื้นที่ ที่ต่าง ฝ่ายต่างมีการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไป แต่เกิดขึ้นในพื้นที่เดียวกัน ดังนั้น จึงเกิดปัญหา และที่มาของการศึกษาในครั้งนี้ โดยการศึกษาครั้งนี้ได้ใช้แนวคิดที่เกี่ยวข้องสี่แนวคิดด้วยกันคือ 1) แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนเพื่อดูว่า ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่เขตและบริเวณใกล้เคียง ที่ตั้งถิ่นฐานมา ก่อนที่มีการประกาศเป็นเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยและจนถึงปัจจุบัน มีการอาศัยและพึ่ง ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างไร มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่อย่างไรบ้าง และมีการดูแลทรัพยากรเหล่านั้นเป็นอย่างไร โดยแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถให้คำตอบการศึกษา ครั้งนี้ เพราะแนวคิดนี้ได้กล่าวถึงการพัฒนาอย่างไรจึงอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมได้ การที่มนุษย์อยู่ ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มนุษย์เป็นฝ่ายพึ่งพิงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยมีการเอื้อ ซึ่งกันและกัน ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นเมื่อระบบความสัมพันธ์ ขององค์ประกอบทั้งสี่คือ มนุษย์ สังคม ธรรมชาติ และเทคโนโลยี ดำเนินไปด้วยดี โดยที่ทุกส่วน

เป็นปัจจัยส่งผลให้เกื้อกูลกัน ทำให้ดำรงอยู่ด้วยดีด้วยกันและในระบบนี้มีมนุษย์ในฐานะเป็นปัจจัยตัวกระทำ มีความสำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น การอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ มิใช่ใช้ตลอดไปจะต้องมีการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน มนุษย์สามารถที่จะพัฒนาให้มีความยั่งยืนได้โดยทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการพัฒนา เพื่อให้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์อยู่กับมนุษย์ตลอดไป 2) แนวคิดการจัดการทรัพยากร เพื่อที่ว่า การจัดการทรัพยากรทั้งในส่วนของรัฐและส่วนของประชาชนมีรูปแบบในการจัดการเป็นอย่างไร ในเขตพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยตลอดทั้งสามช่วงเวลา และการจัดการทรัพยากรในพื้นที่นี้ของการศึกษาครั้งนี้ เพราะฉะนั้นแนวคิดของการจัดการทรัพยากรจึงสามารถตอบได้ดี ถึงการรูปแบบที่เหมาะสมกับการจัดการทรัพยากรในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติและระบบสังคมมนุษย์โดยตรงที่ระบบทั้งสองสามารถอยู่ร่วมกันได้ แต่ในเชิงเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์นั้นจะมีมุมมองขยายเพิ่มเติมไปอีกนอกเหนือจากเงื่อนไขด้านความสัมพันธ์เชิงสถาบัน โดยการจัดการทรัพยากรส่วนรวมไม่ควรผูกขาดอยู่กับหน่วยงานสังคมเพียงหน่วยใดหน่วยหนึ่งไม่ว่าจะเป็นชุมชนท้องถิ่น หรือหน่วยงานของรัฐแต่ถือเป็นการจัดการร่วมกัน (Co-management) โดยการสร้างสถาบันทางสังคมขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เป็นกลไกและกฎเกณฑ์ เพื่อจัดความสัมพันธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรประเภทต่างๆ ในรูปแบบของระบบสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งเปิดให้ระบบสิทธิต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสิทธิโดยรัฐ สิทธิส่วนรวม และสิทธิส่วนบุคคลสามารถอยู่ร่วมกันได้ในพื้นที่ เพราะมองสิทธิต่างๆ ในลักษณะที่มีความเชื่อมโยงต่อเนื่องกัน ตั้งแต่สิทธิแบบเปิดเสรีไปจนถึงสิทธิปิดกั้นให้เฉพาะปัจเจกบุคคลเท่านั้น เพราะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นมีหลายชนิดและแต่ละชนิดก็มีคุณสมบัติและเอกลักษณ์ที่เฉพาะตัว ดังนั้น เพื่อให้การจัดการสามารถบรรลุเป้าหมายของแนวคิด ได้กำหนดหลักการจัดการหรือแนวทางการจัดการให้สอดคล้องกับชนิดคุณสมบัติ และเอกลักษณ์เฉพาะอย่างของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นๆ 3) ใช้ SWOT Analysis เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์สถานการณ์โดยดูจากองค์กรภาครัฐ ภาคประชาชนตลอดจนภาคเอกชน และพื้นที่ศึกษามีศักยภาพมากน้อยเพียงใด โดยพิจารณาจากจุดอ่อนและจุดแข็งทั้งสองตัวนี้จะแสดงให้เห็นว่าในแต่ละองค์กรและพื้นที่ศึกษามีอะไรบ้างที่เป็นจุดแข็งที่คงไว้และอะไรบ้างที่เป็นจุดอ่อนที่ควรปรับปรุงให้ดีขึ้น ส่วนโอกาสและอุปสรรค จากภายนอกองค์กรและนอกพื้นที่ที่มีผลกระทบต่อทะเลน้อย นำมาวิเคราะห์และประเมินสถานการณ์ เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดและใช้ประกอบกับการพัฒนาพื้นที่ทะเลน้อยเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาองค์กรและพื้นที่ได้อย่างตรงจุด ตรงประเด็น 4) แนวคิดการจัดการแบบมีส่วนร่วม เพื่อศึกษาว่าหน่วยงานและองค์กรทั้งเอกชนและภาครัฐตลอดจน ชาวบ้านและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีภาคส่วนใดเข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการ โดยมีรูปแบบและกระบวนการ ในการจัดการ มากน้อยแค่ไหน โดยระดับของการมีส่วนร่วม ในการร่วมในการ

วางแผน ส่วนร่วมในการดำเนินงาน ส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ ตลอดจนส่วนร่วมในการติดตาม และประเมินผล

ดังนั้นการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพของพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ต้องอาศัยกระบวนการทางสังคม มากกว่ากระบวนการทางกฎหมาย คือต้องเริ่มต้นด้วยการพิจารณามิติทางภูมินิเวศทางพื้นที่ ต่อด้วยการพิจารณาพลวัตของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ ก่อนที่จะนำไปสู่การกำหนดยุทธศาสตร์การบริหารการจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วม ดังนั้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ โดยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกภาคส่วน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

รูป 1.1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

1.10 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบแผนการจัดการเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย แบบพหุภาคีมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับประเด็น การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมก่อนปีพ.ศ. 2518 จนถึงปีพ.ศ. 2553 เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพปัญหาและบริบทของพื้นที่ สามารถนำไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหา ตลอดจนเสนอแนะแนวทางในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนแก่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ทะเลน้อย

1.10.1 ข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วยข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่ ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่สามารถจัดเก็บได้โดยตรงจากพื้นที่ศึกษา และข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลที่เป็นเอกสาร งานวิจัย รายงาน สถิติด้านต่างๆ แผนที่ข้อมูล ซึ่งมีรายละเอียดของข้อมูลแต่ละประเภทดังนี้

1) ข้อมูลปฐมภูมิประกอบด้วย

1.1 ข้อมูลภาพถ่ายดาวเทียม SPOT-5 ปี2551 จากศูนย์พัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์กรมมหาชน) เพื่อใช้ในการแปลด้วยสายตา

1.2 ข้อมูลขั้นพื้นฐานชุมชน ที่สามารถได้มาจากการเข้าไปสัมผัสชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน โดยสังเกตพฤติกรรม และวิถีการดำรงชีพ ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับ

สภาพทั่วไปของชุมชนตลอดจนสภาพสังคม และเศรษฐกิจ

- ลักษณะทางกายภาพของชุมชน
- สถานการณ์ด้านประชากร
- สภาพความเป็นอยู่และอาชีพ
- ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อ
- องค์กรและผู้นำชุมชน
- สภาพเศรษฐกิจและสังคม

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยของชุมชนด้านการจัดการทรัพยากร

1.3 การสัมภาษณ์ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดการรูปแบบ และกระบวนการในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา และการจัดการทรัพยากร จากอดีต จนถึงปัจจุบัน

1.4 การสอบถามกลุ่มประชากรตัวอย่างในพื้นที่

- สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

- สภาพการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย

เพื่อให้ทราบข้อมูลในด้านการใช้ประโยชน์ของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เกี่ยวกับแหล่งอาหาร พืช สมุนไพร เครื่องไม้ใช้สอย การล่าสัตว์ การจับปลา แหล่งการทำเกษตร ตลอดจนอาชีพของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับทะเลน้อย

2) ข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วย

2.1 แผนที่ภูมิประเทศมาตราส่วน 1:50,000 ลำดับชุด L7018 ระยะเวลาที่ 5024 IV และระยะเวลาที่ 5024 III ที่จัดทำโดยกรมแผนที่ทหาร เพื่อเป็นแผนที่ฐานร่วมกับการออกสำรวจภาคสนาม และสอบถามชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนที่ ที่วาดขอบเขตของพื้นที่จากการคิดและรับรู้ของชาวบ้าน แล้วนำมาปรับแก้อ้างอิงกับแผนที่ภูมิประเทศเพื่อให้ได้ความถูกต้องชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อที่จัดทำแผนที่แสดงพื้นที่ตั้งของชุมชน

2.2 ข้อมูลพื้นฐานตำบลพนาตุ้ง ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ซึ่งประกอบด้วย ขอบเขตหมู่บ้าน ข้อมูลเกี่ยวกับการถือครองที่ดิน จากสำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลทะเลน้อยและพนาตุ้ง

2.3 ฐานข้อมูลระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์จังหวัดพัทลุง ได้แก่ แหล่งน้ำ แม่น้ำ ขอบเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ขอบเขตตำบล ขอบเขตอำเภอ ที่ตั้งของหมู่บ้าน จากกรมพัฒนาที่ดินเขต 12 กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม กรมการปกครอง

1.10.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วมในครั้งนี้ ศึกษาได้จาก 2 ตำบลจากทั้งหมด 11 ตำบลในเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย โดยใช้เกณฑ์ในการเลือกตำบลที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยและมีพื้นที่ตั้งอยู่ใกล้กับทะเลน้อยมากที่สุด พิจารณาจากหมู่บ้านต่างๆที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ซึ่งเป็นตัวแทนของประชากรกลุ่มตัวอย่างที่อาศัยในพื้นที่ศึกษาเพื่อจะได้เป็นแนวทางในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า สัตว์) ได้แก่ ตำบลทะเลน้อย และตำบลพนาตุ้ง ซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชน คณะกรรมการ และครัวเรือนในชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่รัฐและภาคเอกชน โดยกลุ่มตัวอย่างที่จะเลือกใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มดังนี้

1.กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงปริมาณ

สำหรับการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ชุมชนบ้านทะเลน้อยในตำบลทะเลน้อยมี 2 หมู่บ้านจำนวนครัวเรือน 310 ครัวเรือน ชุมชนบ้านทะเลน้อยในตำบลพนาสูงมี 3 หมู่บ้าน จำนวนครัวเรือน 574 ครัวเรือน รวมจำนวนครัวเรือนทั้งสองตำบลของชุมชนทะเลน้อย 884 ครัวเรือน โดยได้เลือกกลุ่มประชากรตัวอย่างที่อาศัยอยู่ทั้งสองตำบล ซึ่งจะใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างของ Darwin Hendel (1977 อ้างใน มนัส สุวรรณ ,2539) ที่ความเชื่อมั่น 95 เปอร์เซนต์ จะต้องเก็บตัวอย่างจากทั้งสองตำบล เป็นจำนวน 270 ครัวเรือน

จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 270 ครัวเรือนแบ่งตามสัดส่วนคือ เก็บประชากรกลุ่มตัวอย่างชุมชนบ้านทะเลน้อยของตำบลทะเลน้อย 95 ครัวเรือน แยกเป็นกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่หมู่ที่ 1 จำนวน 61 ครัวเรือนและ หมู่ที่ 2 จำนวน 34 ครัวเรือน และชุมชนบ้านทะเลน้อยของตำบลพนาสูงเก็บประชากรกลุ่มตัวอย่าง 175 ครัวเรือนครัวเรือน โดยแยกเก็บตัวอย่างหมู่ที่ 1 จำนวน 69 ครัวเรือน หมู่ที่ 2 จำนวน 53 ครัวเรือนและ หมู่ที่ 13 จำนวน 53 ครัวเรือน (ดังตารางที่ 1.2) ผู้ศึกษาใช้วิธีการเก็บตัวอย่าง อย่างมีระบบ สองวันหนึ่ง จากชุมชนบ้านทะเลน้อยจนครบ 270 ครัวเรือน

ตาราง 1. 2 แสดงจำนวนครัวเรือนในพื้นที่ศึกษาและเก็บตัวอย่างครัวเรือนตามสัดส่วน ของครัวเรือนในแต่ละหมู่บ้านของตำบลทะเลน้อยและตำบลพนาสูง

หมู่บ้าน	จำนวนหลังคา เรือน	ร้อยละ	เก็บตัวอย่าง (ครัวเรือน)
ตำบลทะเลน้อย อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง			
หมู่ที่ 1 บ้านทะเลน้อย	199	22.59	61
หมู่ที่ 2 บ้านทะเลน้อย	111	12.59	34
ตำบลพนาสูง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง			
หมู่ที่ 1 บ้านทะเลน้อย	226	25.55	69
หมู่ที่ 2 บ้านทะเลน้อย	175	19.62	53
หมู่ที่ 13 บ้านทะเลน้อย	173	19.62	53
รวม	884	100	270

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงได้แก่

- ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน พระ
- กลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มเดินเรือ กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มหาปลา กลุ่มทำนา ทำสวน กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกระชูด กลุ่มรั้วเลน้อย
- กลุ่มของเจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ หัวหน้าเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย เจ้าหน้าที่ สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าทะเลน้อย เจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เจ้าหน้าที่ประมง องค์กรบริหารส่วนตำบลทะเลน้อยและพนาสูง (พ.ศ.2553 ยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลทะเลน้อยและเทศบาลพนาสูง) อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง
- กลุ่มองค์กรเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบการ เจ้าของธุรกิจในพื้นที่ทะเลน้อย เช่นร้านค้าที่ติดกับพื้นที่ทะเลน้อย

1.10.3 เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) แบบสัมภาษณ์ในลักษณะเชิงลึก (In-depth Interview) สำหรับสอบถามข้อมูลต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 1, 2 โดยการสัมภาษณ์ จากเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน ผู้นำหมู่บ้านและสมาชิกในชุมชนจากกลุ่มต่างๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการจากอดีต จนถึงปัจจุบัน จากพื้นที่ทะเลน้อย ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่

2) แบบสอบถาม สำหรับการสอบถามตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาข้อที่ 2 โดยสอบถามจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชากรทั้งสองตำบลมี 270 ครัวเรือน โดยแบ่งไปตามสัดส่วนของครัวเรือนในแต่ละตำบล โดยมีชุมชนทะเลน้อยของตำบลทะเลน้อยเก็บตัวอย่าง 95 ครัวเรือน และชุมชนบ้านทะเลน้อยของตำบลพนาสูง 175 ครัวเรือน สอบถามจากครัวเรือนตัวอย่าง สอบถามข้อมูลพื้นฐานทั่วไป และเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่โดยรอบของทะเลน้อย ในการดูแล รักษา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

3) อุปกรณ์เครื่องมือที่ช่วยในการสัมภาษณ์ สอบถาม และสังเกตประกอบด้วย เครื่องบันทึกเสียง วีดีโอ อุปกรณ์เครื่องเขียนเพื่อจดบันทึก

1.10.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลต่างๆ ที่จะเข้ามาประกอบกันเพื่อที่จะนำข้อมูลไปตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดังต่อไปนี้

การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อยก่อนปีพ.ศ. 2518 – พ.ศ. 2553 รวบรวมข้อมูลรูปแบบการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในแต่ละช่วงเวลา

โดยทำการศึกษาสัมภาษณ์จากประชากรในพื้นที่ศึกษา และรวบรวมข้อมูลรูปแบบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ จากการสัมภาษณ์ในแต่ละช่วงเวลาที่ทำการศึกษาและหาจุดแข็งจุดอ่อนในพื้นที่ทะเลน้อยจากภาคประชาชน ภาครัฐและภาคเอกชน

เก็บข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการสัมภาษณ์กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา เป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง คือการเลือกผู้ให้ข้อมูลที่คิดว่าสามารถเป็นตัวแทนของประชากร ในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ศึกษา ซึ่งที่มาของข้อมูลหลัก ดังนี้

1. องค์กรภาคประชาชนและบุคคลสำคัญในพื้นที่ศึกษา ได้แก่ ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ผู้อาวุโส เจ้าอาวาส
2. องค์กรเอกชน ได้แก่ ผู้ประกอบการ เจ้าของธุรกิจร้านค้า โครงการแล้เพื่อฟื้นฟูทะเลสาบสงขลา ชาวบ้านที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน
3. หน่วยงานของรัฐ ได้แก่ หัวหน้าเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย เจ้าหน้าที่สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าทะเลน้อย เจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง เจ้าหน้าที่ประมง อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง นายกองจัดการบริหารส่วนตำบล
4. กลุ่มองค์กรชุมชน กลุ่มเดินเรือ กลุ่มเลี้ยงปลา กลุ่มหาปลา กลุ่มทำนา ทำสวน กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกระจูด กลุ่มประมงรักษ์เลนน้อย

การเก็บข้อมูลในการศึกษานี้ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการเป็นจริงตามสถานภาพภายในพื้นที่ การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทำการศึกษาจากเอกสาร สิ่งตีพิมพ์ หนังสือ และรายงานการศึกษาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา เช่น ข้อมูลหมู่บ้านต่างๆ ข้อมูลพื้นฐานจากหน่วยงานราชการต่างๆ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย สถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าทะเลน้อย องค์กรบริหารส่วนตำบลทะเลน้อยและพนาสูง

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าไปแนะนำตัวผู้ศึกษาเพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างผู้ศึกษา กับผู้นำชุมชน นายกองจัดการบริหารส่วนตำบล หัวหน้าเขตห้ามล่าสัตว์ป่า เจ้าของผู้ประกอบการ ชาวบ้าน และสำรวจสภาพหมู่บ้านต่างๆ

ขั้นตอนที่ 3 พูดคุยกับผู้นำชุมชนพร้อมทั้งให้เจ้าหน้าที่รับผิดชอบหมู่บ้านต่างๆ สำรวจรายชื่อผู้สามารถให้ข้อมูลหลัก ได้แล้วนำมาเลือกโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

ขั้นตอนที่ 4 ใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ และร่วมประชุมสัมมนากับชุมชน และพูดคุยสนทนาสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ของรัฐ และหน่วยงานเอกชน

ขั้นตอนที่ 5 ใช้แบบสอบถาม โดยจะเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างของครัวเรือน ที่อาศัยโดยรอบพื้นที่ทะเลน้อย ทั้งสองตำบล มีจำนวน 5 หมู่บ้านของชุมชนบ้านทะเลน้อย

เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 270 ครัวเรือน เพื่อศึกษาการจัดการทรัพยากร (ดิน น้ำ ป่า สัตว์) ด้านการใช้ประโยชน์รูปแบบและกระบวนการในการจัดการตลอดจนการวางแผนในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจในพื้นที่ทะเลน้อย

1.10.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลจากการสำรวจและแบบสอบถามเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจะนำมาวิเคราะห์ทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยแยกประเด็นการวิเคราะห์ดังนี้

1) การวิเคราะห์พัฒนาการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ในด้านจุดกำเนิดของการจัดการและการพัฒนาการด้านการเปลี่ยนแปลงการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ใช้การวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่ได้จากการสังเกต การสัมภาษณ์ในลักษณะเชิงลึก (In-depth Interview) โดยการสัมภาษณ์ จากเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ องค์กรเอกชน ผู้นำหมู่บ้านและสมาชิกในชุมชนจากกลุ่มต่างๆ ซึ่งเป็นข้อมูลแบบเจาะลึกจะนำมาใช้เพื่อประกอบการวิเคราะห์เนื้อหา โดยข้อมูลเมื่อได้มาแล้ว นำไปดำเนินดังนี้

- (1) การแยกแยะข้อมูล เป็นการแยกแยะข้อมูลของแต่ละหน่วยงาน
- (2) จัดหมวดหมู่ข้อมูล เป็นการรวบรวมจากการแยกแยะเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากร และปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อนำรูปแบบการจัดการทรัพยากรนำไปประยุกต์ใช้ ในการแก้ปัญหา
- (3) การจัดความสำคัญ เป็นการนำข้อมูลที่ได้มาเรียงลำดับของข้อมูลที่ได้รับ โดยการเรียง จัดหมวดหมู่ วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล และหลังจากนั้นนำเสนอผลการวิเคราะห์ในรูปแบบของการพรรณนา

2) การวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม วิเคราะห์ใน 3 ประเด็น หลักดังนี้

- (1) รูปแบบการจัดการวิเคราะห์ความหลากหลายของรูปแบบ และความแตกต่างคล้ายคลึงของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมทางพื้นที่

(2) วิธีการจัดการวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมโดยชุมชน และโดยรัฐ

(3) วิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ และการเก็บผลผลิตจากทรัพยากรภายในทะเลน้อย

การวิเคราะห์ทั้ง 3 ประเด็นใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ส่วนการวิเคราะห์ทางพื้นที่ นำเสนอผลการวิเคราะห์ด้วยโครงสร้างรูปแบบการจัดการ และได้จากข้อมูลจากแบบสอบถาม โดยใช้สถิติค่าร้อยละ หาค่าเฉลี่ย

3) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากข้อ 1) และ 2) นำมาเชื่อมโยงความสัมพันธ์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ข้อมูลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรต่างๆ รูปแบบและการจัดการทรัพยากรของแต่ละชุมชน และการจัดการของทางหน่วยงานเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย มาเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ของข้อมูล เพื่อนำรูปแบบการจัดการแบบพหุภาคีมาช่วยในการจัดการ โดยจัดตั้งคณะกรรมการในพื้นที่ สำหรับข้อมูลทั้งหมดจะใช้ในการพรรณนา ให้เห็นถึงการใช้อยู่อาศัยและการจัดการทรัพยากรทั้งของชุมชน และของหน่วยงาน เพื่อให้ได้รูปแบบการจัดการแบบพหุภาคีโดยมีการจัดแบ่งหน้าที่ในการดูแลและบริหาร ในพื้นที่เดียวกัน อย่างสมานฉันท์

4) การวิเคราะห์และพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการทะเลน้อยแบบพหุภาคีจะใช้วิธีการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และภัยคุกคาม (SWOT analysis) เป็นเครื่องมือ

1.11 การนำเสนอผลการศึกษา

ข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และสอบถามทั้งข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลพื้นฐานที่รวบรวมได้จากเอกสาร และจากหลักฐานชั้นต้นเขียนเป็นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ นำเสนอเนื้อหาออกเป็น 5 บทมีดังนี้

บทที่ 1 บทนำ บทของพื้นที่ ที่จะนำไปสู่การศึกษาในบทต่อไป ในบทนี้กล่าวถึงความสำคัญของการศึกษา วัตถุประสงค์ ขอบเขตของการศึกษา แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิเคราะห์ และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง กรอบแนวคิดของการศึกษา และระเบียบวิธีวิจัย เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ให้ได้มาซึ่งผลของการศึกษาที่จะกล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 2 บริบทของพื้นที่ศึกษา เป็นบทที่ใช้ทำความเข้าใจถึงข้อมูลพื้นฐานในพื้นที่ศึกษา กล่าวถึงสภาพทั่วไปทางภูมิศาสตร์กายภาพของพื้นที่ศึกษา และเนื้อหาหลักๆที่เกี่ยวกับชุมชน ประกอบด้วย 1) การตั้งถิ่นฐานและลักษณะทางด้านประชากร สังคม วัฒนธรรม 2) ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ 3) ประวัติความเป็นมาของชุมชน ส่วนเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภาครัฐเป็นเรื่องของที่ตั้ง อาณาเขตติดต่อและลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพของเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย

บทที่ 3 พัฒนาการของการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย บทนี้นำเสนอเรื่องราวของการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนบ้านทะเลน้อย ซึ่งแบ่งออกเป็นสามช่วงสามยุคสมัยเห็นถึงพัฒนาการของรูปแบบการจัดการทรัพยากร และผลกระทบจากนโยบายและกฎหมายจากหน่วยงานภาครัฐ

ที่มีผลกระทบต่อชุมชน รวมถึงรูปแบบและวิธีการใช้ทรัพยากรของชาวชุมชนบ้านทะเลน้อยและการปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตของชาวชุมชนบ้านทะเลน้อยท่ามกลางกระแสการพัฒนาในพื้นที่ตลอดระยะเวลาที่สามสิบปีที่ผ่านมา

บทที่ 4 เป็นการนำเสนอผลของการศึกษาสภาพของทะเลน้อย โดยใช้วิธี SWOT เพื่อวิเคราะห์สถานภาพทะเลน้อย ในด้านจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด และประเมินผลจากทุกภาคส่วนร่วมกันกำหนดกฎเกณฑ์บทบาทของแต่ละภาคส่วน โดยมีบทบาทขององค์กรเอกชน บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาชน ช่วยในการดูแลและจัดการแบบมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในรูปแบบการจัดการพหุภาคี

บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ เป็นบทสุดท้ายที่ใช้ในการสรุปผลที่ได้จากการศึกษา และปัญหาและข้อจำกัดในการศึกษาครั้งนี้ ตลอดจนประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา และข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในครั้งต่อไป และข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง